

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Kabinet informačních studií a knihovnictví
Informační studia a knihovnictví

Bakalářská diplomová práce

jaro 2016

Martin Kravec

MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KABINET INFORMAČNÍCH STUDIÍ A KNIHOVNICTVÍ
Obor: Informační studia a knihovnictví

Martin Kravec

**Studie proveditelnosti
implementace open source
integrovaného knihovního
systému Koha v knihovnách
Masarykovy univerzity**

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Michal Denár

Brno, jaro 2016

Bibliografický záznam

KRAVEC, Martin. *Studie proveditelnosti implementace open source integrovaného knihovního systému Koha v knihovnách Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2016. 58 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Michal Denár.

Anotace

Cílem této práce je zejména provést studii proveditelnosti, která určí, zda je možná migrace z knihovního systému Aleph na open source integrovaný knihovní systém Koha v knihovnách Masarykovy univerzity. Celá studie je založena na šestiměsíčním průzkumu, který se týká mapování knihovních procesů ve vybraných knihovnách univerzity, a to formou rozhovorů a stínování. Průzkum byl také prováděn v síti 900 knihoven v Turecku. Studie v úvodu rozebírá analýzu trhu, na kterou pak navazuje finanční analýza propojená s řízením a minimalizací rizik. Součástí studie proveditelnosti je také evaluace efektivity a udržitelnosti projektu založena na SWOT analýze. Práce také pojednává o projektovém managementu a řízení lidských zdrojů a podrobněji rozebírá technické a technologické řešení projektu, přičemž objasňuje aspekty vývoje open source softwaru.

Annotation

The aim of this thesis is to perform a feasibility study to determine whether it is possible to migrate from the Aleph system to the open source integrated library system Koha in libraries of Masaryk University. The entire study is based on a six month survey regarding the mapping of library processes in selected libraries of the university via interviews and shadowing. The survey was also conducted in the network of 900 libraries in Turkey. In introduction, the study discusses market analysis, which is then followed by financial analysis connected with risk management. Part of the feasibility study is also the evaluation of the effectiveness and sustainability of the project based on the SWOT analysis. The work also deals with project management and human resource management and analyzes the technical and technological solutions of the project, while clarifying aspects of the development of open source software.

Klíčová slova

open source, Koha, Aleph, knihovní systém, migrace

Keywords

open source, Koha, Aleph, library system, migration

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby elektronická verze této práce byla zpřístupněna přes informační systém Masarykovy univerzity.

.....

Martin Kravec

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce Mgr. Michalu Denárovi za to, že mi ukázal, jak krásně by mohlo fungovat české knihovnictví, a také Mgr. Petře Žabičkové v roli konzultantky za to, že mi ukázala, jak je na tom české knihovnictví ve skutečnosti. Dále bych rád poděkoval RNDr. Michalu Růžičkovi, který se chopil role konzultanta a poskytl mi nedocenitelné informace. A v neposlední řadě si zaslouží můj vděk také zaměstnanci univerzitních knihoven MU, kteří jako respondenti ochotně spolupracovali při provádění rozhovorů a stínování v rámci mého průzkumu mapování knihovních procesů v knihovnách Masarykovy univerzity.

Obsah

Úvod	1
1 Teoretická část	2
1.1 <i>Projektové řízení jako takové</i>	2
1.1.1 Projekt	2
1.1.2 Proces řízení projektu	4
1.2 <i>Studie proveditelnosti obecně</i>	5
1.3 <i>Open source jako systém</i>	7
1.3.1 Open source software	7
1.3.2 Financování	8
1.3.3 Správa verzí	8
1.3.4 Systém pro sledování chyb	9
1.4 <i>Migrace na nový knihovní systém</i>	9
1.4.1 Migrace obecně	9
1.4.2 Proces migrace	10
1.4.3 Obecné požadavky na knihovní systém	11
2 Praktická část	13
2.1 <i>Výchozí stav, zdůvodnění realizace projektu a analýza jeho potřebnosti</i>	13
2.1.1 O projektu	13
2.1.2 Etapy studie proveditelnosti	15
2.2 <i>Management projektu, řízení lidských zdrojů a harmonogram projektu</i>	15
2.2.1 Řízení lidských zdrojů	16
2.2.2 Management projektu	16
2.2.3 Harmonogram projektu	17
2.3 <i>Analýza trhu</i>	17
2.3.1 Potřeby a požadavky akvizice	20
2.3.2 Potřeby a požadavky katalogizace	20
2.3.3 Potřeby a požadavky cirkulací	20
2.3.4 Potřeby a požadavky uživatelů	21
2.3.5 Systémové požadavky	21
2.3.6 Další požadavky	22
2.3.7 Současné problémy	22
2.4 <i>Technické a technologické řešení projektu</i>	28
2.4.1 Potřeby a požadavky cirkulací	29
2.4.2 Potřeby a požadavky uživatelů	31
2.4.3 Systémové požadavky	34
2.4.4 Potřeby a požadavky katalogizace	39
2.4.5 Potřeby a požadavky akvizice	42

2.5	<i>Dopad projektu na životní prostředí</i>	42
2.6	<i>Finanční plán a ekonomická analýza projektu</i>	45
2.7	<i>Hodnocení efektivity a udržitelnosti projektu</i>	45
2.8	<i>Analýza a řízení rizik</i>	47
	Závěr	49
	Appendix	51
	Seznam literatury	52
	Seznam tabulek	56
	Seznam obrázků	56
	Seznam příloh	58

Úvod

Tato bakalářská diplomová práce se bude zabývat studií proveditelnosti implementace open source integrovaného knihovního systému Koha v knihovnách Masarykovy univerzity. V práci bude probíráno několik úhlů pohledu na celkovou problematiku, a to v kontextu studie proveditelnosti. V práci tedy rozebereme nejdřív teoretickou část knihovních systémů, co by měly umět a jaký je jejich cíl jako produktu softwarových firem, to znamená, že probereme technické zastřešení projektu a vysvětlíme veškeré pojmy s tím spojené. Teoretická část dále vysvětlí oblast projektového managementu a přiblíží problematiku migrací na nový knihovní systém. Celý projekt bude řešen jako harmonogram realizace spolu s finanční a ekonomickou analýzou. V rámci studie byl prováděn několikaměsíční průzkum v knihovnách Masarykovy univerzity a průzkum v síti 900 knihoven v Turecku. Při průzkumu byla realizována také SWOT analýza, na které je pak založeno celé hodnocení efektivity a udržitelnosti projektu, ve kterém nebude chybět analýza a řízení případných rizik, které s sebou projekt migrace nese.

1 Teoretická část

Tato část bakalářské práce se zabývá zasazením studie proveditelnosti do teoretických témat projektového řízení a definováním souvisejících oblastí z praktické části, jako jsou migrace knihovních systémů či open source systém.

1.1 Projektové řízení jako takové

V následujících kapitolách je zlehka nastíněna problematika projektového řízení a její zasazení do kontextu studie proveditelnosti implementace knihovního systému.

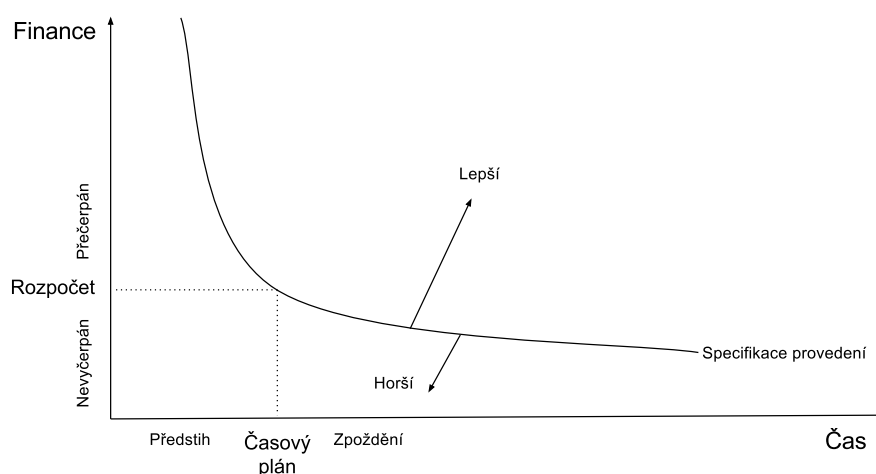
1.1.1 Projekt

Projektové řízení neboli projektový management se zabývá řízením projektů. Jeho cíle lze rozdělit na 3 části:

- splnění požadavků
- časový plán
- rozpočtové náklady

Tomuto rozdělení se také říká trojimperativ [Rosenau, 2000, s. 5]. O každém projektu lze prohlásit, že je jedinečný, jelikož je prováděn jen jednou, pracují na něm jiní lidé a je časově ohraničen. Projekt je realizován pomocí lidských a materiálních zdrojů. To znamená, že projektový manager vlastně řídí lidi tak, aby byly efektivně využity materiální zdroje [Řeháček, 2013, s. 28]. Následující obrázek 1.1 znázorňuje kvalitu provedení v kontextu trojimperativu.

Projekt může být charakterizován jako hmotný či nehmotný projekt v závislosti na konečném produktu. V případě hmotného projektu by šlo například o hardware, u nehmotného o software. Produkt je tedy konečným výstupem každého projektu. V případě, kdy je zákazník mimo organizaci, která projekt realizuje, jsou projekty realizovány na základě uzavřených smluv, výsledný produkt je tedy posuzován na základě požadavků zákazníka. Je-li organizace zákazníkem i zpracovatelem zároveň, není zapotřebí uzavírat smlouvy. V takovém případě je ale výstup projektu posuzován podle času dokončení a návratnosti investice. [Rosenau, 2000, s. 10–12]

Obrázek 1.1: Důsledky trojimperativu.

V projektovém řízení se zákazník jako objednatel projektu označuje jako zadavatel projektu. Způsob provedení projektu také závisí na konkurenci. Situace, kdy je produkt na trhu jediný svého druhu, je úplně jiná, než u produktu, kterých je v oboru mnoho. [Rosenau, 2000, s. 12]

Projektovému řízení se také říká „řízení projektů“ nebo „řízení programu“ v závislosti na velikosti projektu. Obecně platí, že programy jsou větší než projekty a projekty větší než úkoly. [Rosenau, 2000, s. 12]

Úspěšnost projektu je závislá na kompetencích manažera (nebo leadera) projektu [Müller et al., 2010, s. 437–448], které lze rozdělit na:

1. Managerské kompetence

- Efektivní řízení zdrojů
- Podporování komunikace v týmu
- Zmocnění (leader dává svým přímým podřízeným autonomii při řešení problémů, čímž přispívá k rozvoji jejich vlastní zodpovědnosti)
- Rozvoj (leader nabádá ostatní, aby si brali stále náročnější úkoly a sám investuje svůj čas a úsilí do rozvoje jejich kompetencí)
- Odhodlání (leader ukazuje své neochvějné odhodlání při dosahování cílů a realizaci projektu)

2. Intelektuální kompetence

- Kritické myšlení (sběr relevantních informací z různých zdrojů a hledání výhodných a nevýhodných řešení)
- Vize a představivost (leader má jasnou vizi o budoucnosti projektu)
- Strategická perspektiva (leader si je vědom problémů a jejich důsledků, nachází příležitosti a hrozby)

3. Emocionální kompetence

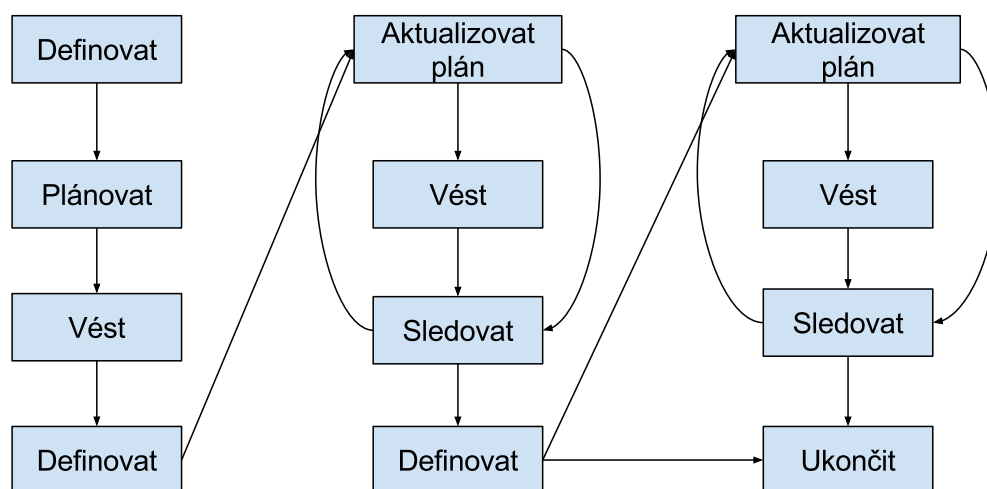
- Sebepoznání (leader je schopen ovládat své pocity)
- Emocionální odolnost (leader je schopen udržovat stálý výkon ve všech situacích)
- Intuitivnost
- Motivace (leader musí svými činy působit motivačně)
- Svědomitost (leader ukazuje svoji angažovanost k projektu a sám povzbuzuje ostatní členy pracovní skupiny)

1.1.2 Proces řízení projektu

Řízení projektu sestává z procesu pěti managerských činností [Řeháček, 2013, s. 22–23]:

- Definování projektových cílů
- Plánování splnění cílů, tedy trojimperativu
- Efektivní vedení lidských zdrojů (podřízení, dodavatelé)
- Monitorování – sledování odchylek od plánu či stavů jednotlivých fází projektu
- Ukončení – finalizace ve smyslu kontroly, zda produkt odpovídá definicím zadavatele, dokončení prací (například dokumentace)

Vzájemné závislosti v procesu řízení projektu znázorňuje obrázek 1.2. Celému cyklu však předchází tzv. předprojektová fáze, do které patří zejména studie proveditelnosti, o které pojednává další kapitola.

Obrázek 1.2: Vzájemné závislosti v procesu řízení projektu.

1.2 Studie proveditelnosti obecně

Hlavním účelem studie proveditelnosti (feasibility study) je zhodnotit možné varianty, které mohou nastat při provádění projektu, a posoudit realizovatelnost a následnou životaschopnost zvoleného řešení. Studie proveditelnosti zpřesňuje vlastnosti projektu, a to hlavně specifikaci cíle, potřebné finanční, materiální a lidské zdroje, časový harmonogram, přínosy a rizika spojená s realizací projektu. Jelikož studie pojednává o finančních, technických, managerských i ekonomických aspektech projektu, nazývá se také studií ekonomicko-technickou [Fotr, 1995, s. 19]. Vyhodnocení studie tedy vyúsťuje do rozhodnutí o zamítnutí či přijetí projektu a případně jeho následné realizaci. [Fotr, 1995, s. 19–20]

„Významné je, aby studie co nejlépe popisovala, variantně řešila, optimalizovala a hodnotila investiční projekt se všemi z něj vyplývajícími specifiky.“ [Sieber, 2004, s. 8]

Celková osnova studie proveditelnosti by měla vypadat přibližně takto [Sieber, 2004, s. 8–14]:

1. **Obsah** – struktura kapitol
2. **Úvodní informace** – účel zpracování studie proveditelnosti

3. **Stručné vyhodnocení projektu** – závěry studie v rozsahu 1–2 stran, zhodnocení finanční efektivity projektu
4. **Stručný popis podstaty projektu a jeho etap** – komplexně pojednává o hlavních rysech projektu (název, smysl, zaměření projektu, výsledný produkt a problémy, které produkt řeší, lokalizace a etapy projektu)
5. **Analýzy trhu, odhad poptávky, marketingová strategie a marketingový mix** – marketingové aspekty (potřeby finálních uživatelů produktu, konkurenceschopnost produktu)
6. **Management projektu a řízení lidských zdrojů** – plánování, organizace a management procesů a lidských zdrojů projektu
7. **Technické a technologické řešení projektu** – výhody a nevýhody zvolených technologií, materiálové a energetické toky, technická rizika, náklady na údržbu, správu a provoz
8. **Dopad projektu na životní prostředí** – kladné i negativní vlivy jednotlivých etap realizace projektu
9. **Zajištění dlouhodobého majetku** – výše investičních nákladů, struktura dlouhodobého majetku
10. **Řízení pracovního kapitálu (oběžný majetek)** – velikost a struktura oběžného majetku
11. **Finanční plán a analýza projektu** – celkové zobecnění předchozích bodů
12. **Hodnocení efektivity a udržitelnosti projektu** – evaluace projektu na základě zadaných kritérií, finanční toky a doba návratnosti investic
13. **Řízení rizik (citlivostní analýza)** – výčet zdrojů rizik projektu, opatření
14. **Harmonogram projektu** – časový harmonogram jednotlivých etap projektu, začátky a konce jednotlivých činností
15. **Podrobné závěrečné hodnocení projektu** – komplexní vyjádření k realizovatelnosti projektu

Vyhodnocení finanční rentability projektu vybranými ukazateli se provádí tak, že se nejdříve určí jednorázové náklady na investice, odhadnou se budoucí výnosy z investice, následně se určí náklady na kapitál a nakonec se vypočítá současná hodnota očekávaných výnosů. Na to se pak různě aplikují metody ekonomického hodnocení investice. [Podešvová, 2010, s. 17–18]

1.3 Open source jako systém

Open source systém lze chápat ve dvou rovinách, a to z pohledu teorie systémů jako systém, který je založen na otevřeném svobodném kódu a slouží pro využívání, zpracování a zprostředkování informací, a také z pohledu systematickosti vývoje, kam patří správa verzí, bug trackery, financování, licencování, vytváření balíčků či spolupráce s komunitou. [Cejpek, 2005, s. 40]

1.3.1 Open source software

Pojem „open source software“ bývá často nesprávně zaměňován s pojmem „free software“, je proto důležité vymezit si rozdíly v těchto pojmech.

Open source software (OSS) je software, jehož zdrojový kód může být kýmkoliv upravován nebo vylepšován. Open source licence totiž povoluje legální přístup, možnost modifikace či další distribuce tohoto softwaru. Nemalá část komerčního softwaru vychází právě z open source projektů (Red Hat Enterprise Linux, Zend Server, StarOffice nebo různá herní jádra).

Free software je software poskytovaný zdarma, což však neznamená, že má uživatel licenci k přístupu, modifikaci či k další distribuci tohoto softwaru. Je definován spíše v kontextu svobody než ceny.

Opakem free softwaru je software, jehož zdrojový kód může být modifikován pouze jeho autorem či organizací, která ho vydala. Tomu se říká **closed source software** (zákazník nemá k dispozici zdrojové kódy) neboli **proprietární software** (od slova „property“, což znamená, že zdrojový kód softwaru je majetkem svých autorů a jenom oni mohou legálně kopírovat či modifikovat tento software). Příkladem takového softwaru je například Microsoft Office. [McLean, 2015]

Všeobecně lze OSS licence rozdělit do tří kategorií [Gaff, 2012, s. 9–10]:

- restriktivní neboli **copyleft** licence (omezující)
- středně restriktivní neboli **copycenter** licence
- **permisivní** licence (tolerantní, shovívavé)

Teoreticky však existuje nekonečné množství těchto licencí, jelikož si autoři open source softwaru mohou vybrat jakoukoliv licenci nebo si vytvořit licenci vlastní. Na základě výše řečeného lze tvrdit, že open source software je podmnožinou free softwaru, avšak free software nemusí být open source.

1.3.2 Financování

Financování vývoje open source softwaru probíhá častokrát neformálně z prostředků firem.

„Firmy si začaly uvědomovat výhody, které z open source softwaru plynou, a stále častěji se přímým způsobem podílejí na jeho vývoji.“ [Fogel, 2012, s. 129]

Karl Fogel (autor bestselleru Tvorba open source softwaru z osvětové edice CZ.NIC a autor svobodného verzovacího systému Subversion) dodává, že organizace, které mají své softwarové potřeby, **zbytečně duplikují** své snahy, když nakupují software se stejnou funkcionalitou nebo když ho dokonce vytvářejí samy znovu. Kdyby se připojily k open source vývoji, **náklady** na vývoj by se **rozdělily** mezi všechny další účastníky a **prosperch** by tak **měli všichni**. Tento proces se navíc zdá být prospěšným nejen pro neziskové organizace, ale i pro výdělečné činnosti, kde jako příklady uvádí <http://www.openadaptor.org/> a <http://koha.org/>. [Fogel, 2012, s. 130–132] V komerční sféře to už ale kvůli licencím možné není. A ne jen kvůli licencím, ale také samotným sdílením se firma připravuje o konkurenční výhodu, jelikož sdílený kód začne provozovat řada dalších subjektů. Existují dva pohledy na věc: jeden vnímá problematiku jako ztrátu konkurenční výhody a druhý považuje sdílení kódu za cestu ke snížení nákladů na vývoj spojenou se zaměřením se na službu pro koncového uživatele.

1.3.3 Správa verzí

Systém pro správu verzí (version control system) je jistým standardem při vývoji open source softwaru. Verzovací systém je nástroj, který primárně spravuje vydávání nových verzí (release management), odděluje stabilní kód od testovacího, respektive produkční kód od vývojového, pomocí takzvaných větví. Mimo jiné pomáhá při opravách chyb a také komunikaci mezi vývojáři. [Chacon, c2009, s. 17–21, 59–64] Mezi nejznámější verzovací systémy patří Git, Subversion (SVN) a Mercurial.

1.3.4 Systém pro sledování chyb

Spolu se systémy na správu verzí bývají propojené (ale mohou fungovat samostatně) i systémy na sledování chyb neboli bug trackery¹. Tento software slouží jako nástroj pro zaznamenávání „problémů“, u kterých lze definovat počáteční a koncový stav. Slouží nejen pro zaznamenávání chyb, ale také pro požadavky na novou funkcionalitu či vylepšení již stávající. Tyto problémy mohou procházet množstvím předdefinovaných stavů jako například „investigating“, „being worked on“, „near completion“ a podobně. Tyto záznamy problému lze různě kategorizovat (například frontend, backend), přidávat jim zadavatele, řešitele, přidávat komentáře a mnoho dalšího. Mezi nejznámější patří Bugzilla, Jira a Buggenie. [Fogel, 2012, s. 99–104]

1.4 Migrace na nový knihovní systém

Při migraci na nový knihovní systém je potřeba dbát množství různých proměnných, které mohou implementaci ovlivňovat. V dalších kapitolách jsou popsány jak důvody pro změnu knihovního systému, tak procesy, které je potřeba pro úspěšnou migraci vykonat. V poslední podkapitole jsou obsaženy veškeré požadavky knihoven na fungující knihovní systém.

1.4.1 Migrace obecně

Migrací se rozumí proces, při kterém dochází k přesunu aplikací integrovaného knihovního systému (dále jen ILS – Integrated Library System) z jednoho ILS na jiný, který lépe vystihuje potřeby knihovny. V minulosti se při migraci nahlíželo spíše na vývojové požadavky pro cirkulaci, katalogizaci, akvizici a podobně. Dnes se hodně přihlíží také k službám, praxi a potřebám a očekáváním uživatele. [Bilal, 2014, s. 151–152]

Důvody k migraci mohou být různé [Bilal, 2014, s. 152] [Bartošek, 2002, s. 6–10]:

- stávající knihovní systém je tradičního charakteru ve smyslu jeho uživatelského rozhraní a funkcí; knihovna se snaží modernizovat, vylepšovat uživatelské rozhraní jak po stránce architektury, tak po stránce přívětivosti, chce nabídnout uživatelům discovery služby, které jsou založené na snadno přizpůsobitelných robustních modulech

1. Pojem bug vystihující skrytou chybu vznikl na Harvardské univerzitě, kdy byl v jednom z prvních počítačů nalezen hmyz (štěnice).

- dodavatel nebo podpora systému je neuspokojivá
- závislost na dodavateli (vendor lock-in)
- systém nebo jeho moduly (neprůhledný finanční model) jsou drahé, návratnost investic je neuspokojivá
- otázka cloudu vs. lokálního úložiště
- stávající systém je zastaralý a dodavatel systému již tento produkt přestává podporovat
- knihovna je součástí konsorcia, které rozhodlo o migraci
- kapacitní omezení, zpracování velkého množství dat
- provozní spolehlivost
- systémová omezení (provoz a bezpečnost)
- nedostatečná podpora standardů a nových technologií (MARC, RDA, Z39.50, NCIP²)
- omezené možnosti integrace (napojení na národní souborný katalog, národní autority, digitální knihovny)
- nedostupný zdrojový kód

Opakem nedostatečné funkcionality bývá jako další důvod k migraci také příliš komplikovaný systém či personál, který s ním reálně neumí zacházet. Hlavním důvodem pro výběr open source systému bývá hlavně cena z hlediska TCO³. Volba konkrétního open source systému je pak ovlivněna jeho funkcionalitou.

1.4.2 Proces migrace

Úspěšnost migrace závisí na mnoha faktorech. Na začátku je nutné pochopit celý migrační proces a rozplánovat ho na několik etap, kdy se mezi první etapy řadí čištění dat. Je nutné pochopit datová schémata záznamů (a procesy extrakce dat) ve všech modulech stávajícího systému, aby bylo možné určit, jak by mohly být tato schémata převedena do nového ILS. Je

2. NISO Circulation Interchange Protocol (National Information Standards Organization Circulation Interchange Protocol).

3. Total Cost of Ownership (TCO) – metoda hodnocení nákladových variant, která vyjadřuje kompletní náklady na investici a její provoz.

potřeba vědět, v jakých formátech či stavech se extrahovaná data nacházejí, a také mít spolehlivou komunikaci s poskytovatelem či podporou systému. Při extrakci dat musí být jasné, jak lze data interpretovat, což znamená napsat extrakční skripty tak, aby skutečně odpovídaly nové datové struktuře ILS. [Singh, 2013, s. 43–48] Při splnění těchto bodů se přechází k samotné migraci dat. Tuto migraci je vhodné provádět opakovaně s různým množstvím dat a importovaná data okamžitě testovat na nějakých tomu určených testovacích stránkách. Po samotném převodu dat je na místě realizace několika testovacích strategií. [Denár, 2015b, s. 32–35, 61–72] Celkový proces migrace si vyžaduje i svůj „člověkočas“, na který je potřeba být připraven. Čím větší je knihovna, která bude systém používat, tím víc uzpůsobení bude muset řešit. Nicméně to stejné by bylo potřeba řešit i v případě proprietárního systému. Naopak menší knihovny mohou, spíše než přizpůsobovat systém svým specifickým potřebám, přizpůsobovat knihovní procesy a harmonizovat je tak se systémem.

Celkový proces migrace vyžaduje svůj čas jak na přípravu, tak na realizaci. V přípravě nesmí chybět seznam problémů, kterými procházely jiné instituce, které podobnou migraci provedly. Také je vhodné mít případnou záložní „roll back“ strategii v případě neúspěšného pokusu migrace.

1.4.3 Obecné požadavky na knihovní systém

Z pohledu správce lze definovat jako požadavky na knihovní systém následující. Systém musí v rámci funkcí poskytovat: [Bilal, 2014, s. 8–12]

Modul pro cirkulace

Tento modul by měl minimálně nabízet funkcionalitu pro kontrolování a vypůjčování knihovního fondu, podporovat pokuty a poplatky, notifikace, rezervace a objednávky, správu čtenářského účtu, správu statistik.

Akviziční modul

Tento modul by měl spravovat objednávání jednotek do knihovního fondu. To zahrnuje objednávání, příjem, fakturace, reklamace, alokování fondu či sledování prodejců.

Modul pro seriály

Modul slouží pro správu ročníků, periodik a novin. Může zahrnovat zrušení předplatného, přiřazování opožděných čísel časopisů, alokování fondu,

sledování prodejců nebo přečíslování seriálů. V modulu lze prohledávat fond podle různých parametrů (například podle ISSN⁴ nebo podle názvu).

Modul pro meziknihovní výpůjční službu (MVS)

Modul pro MVS je určen na půjčování a vypůjčování jednotek mezi knihovnami. Není-li titul dostupný v rámci knihovny, může knihovna na žádost uživatele zažádat o meziknihovní výpůjčku. Tyto výpůjčky jsou založeny na smlouvách, které mezi sebou knihovny uzavírají. Ne všechen fond je možné vypůjčit.

Autoritní modul

Tento modul může být součástí katalogizačního modulu a jeho hlavní funkcionalitou je tvorba a úprava hesel (jména autorů, titulů, seriálů, předmětů ve smyslu témat) pro bibliografické záznamy. Propojuje autoritní heslo s autoritním záznamem pomocí standardizovaného seznamu hesel.

Katalogizační modul

Modul je určen pro zkatalogizování dokumentů a uložení metadat s následným zařazením do knihovního fondu. Momentálně se využívá formát MARC21, jehož zápis byl donedávna definován pravidly AACR2 (angloamerická katalogizační pravidla verze 2). [Dilhofová et al., 2013, s. 26–27] Tato pravidla jsou dnes nahrazena novým standardem RDA (Resource Description and Access), který je založen na konceptu FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Record). To je také důvod, proč jsou některé záznamy zapsané jinak. Je potřeba říct, že RDA obecně nereprezentuje ani pravidla, ani formát, ale spíš strukturovanou množinu myšlenek ve smyslu toho, jak by měl vypadat bibliografický záznam k tomu, aby byly splněny potřeby uživatele. [Bilal, 2014, s. 8] RDA se stávají fakticky závaznými pravidly v ČR až ve chvíli, kdy chce instituce například dotaci z VISKu⁵, kdy musí přispívat do Souborného katalogu České republiky, protože musí dodržovat standardy a pravidla k tomu daná a podobně.

Celý knihovní systém by měl interně podporovat správu digitálních informačních artefaktů, jako elektronických knih, elektronických periodik ad., a také mít možnost vytvářet nové multimediální materiály (video, DVD, Blu-Ray a podobně).

4. International Standard Serial Number.

5. Dotační program Ministerstva kultury ČR – Veřejné informační služby knihoven (VISK).

2 Praktická část

Praktická část rozebírá současnou situaci, kde je prováděna analýza trhu v kontextu knihoven Masarykovy univerzity, kde jsou definovány požadavky zkoumaných knihoven, na které navazuje technické a technologické řešení. V této části je také předestřena finanční situace formou ekonomické analýzy realizace projektu a taktéž analýza a řízení rizik spojených s realizací. Závěr následně pojednává o hodnocení efektivity a udržitelnosti celého projektu.

2.1 Výchozí stav, zdůvodnění realizace projektu a analýza jeho potřebnosti

Následující část popisuje řešený problém jako projekt a jeho etapy v rámci studie proveditelnosti.

2.1.1 O projektu

Aktuálnost problematiky tkví v tom, že knihovní systém Aleph, který vyvíjí společnost Ex Libris, se za poslední roky nijak zásadně nevyvíjí a přestává tak stačit uspokojovat požadavky knihoven. Existuje cesta migrace k novému produktu stejné společnosti, ten však funguje výhradně v cloudu¹. Jelikož knihovny Masarykovy univerzity používají jako knihovní systém právě Aleph, je potřeba situaci zhodnotit z různých pohledů.

Mimo fakt, že data již nebudou ukládána lokálně, tj. data již nebudou uložena na strojích patřících provozovateli², ale v cloudu (navíc pravděpodobně mimo jurisdikci EU) [Breeding, 2012, s. 16–17], to znamená, že knihovny a další instituce využívající knihovních systémů (televize, archivy) budou mít menší možnosti úprav a rozšíření své instance systému. Tyto problémy by mohla vyřešit právě migrace na open source knihovní systém. Jedním z kandidátů je open source integrovaný knihovní systém Koha, který tato studie proveditelnosti rozebírá.

Dalším kandidátem, uváží-li se velikost knihoven MU a open source systémy, které prošly několikaletým vývojem, by byl systém Evergreen. Ten je však orientován na anglosaský svět, což může přinášet různé problémy způsobené omezenou podporou pro abecedy s diakritikou. Jelikož nedisponují balíčky, je problematický i proces aktualizací. Systém nebyl vybrán pro

1. Cloud je jistá metafora pro Internet, která znamená ukládání a zpřístupňování dat a programů na Internet místo na lokálním stroji.

2. Možné politické a autorsko-právní problémy.

studii také pro nedostupnost technické podpory v ČR a relativně náročnou instalaci systému. Systém kromě toho nepodporuje stahování autoritních záznamů protokolem Z39.50. [Denár, 2015a, s. 10–14] Navíc má Evergreen desktopového klienta, což činí správu náročnější.³

„Z přehledů uživatelů obou systémů je vidět, že existuje velká řada konsorcií, které daly přednost systému Koha před Evergreenem, také akademické a speciální knihovny používají systém Koha častěji než Evergreen.“ [Žabičková, 2014]

Další důvod podporující migraci na open source je fakt, že knihovny platí nezanedbatelné částky za podporu stávajícího systému, což je oproti open source systémům markantní rozdíl, který lze investovat do smysluplnějších projektů spojených s cíli knihoven jakožto vzdělávacími, informačními a kulturními institucemi. Investovat do open source projektů je dnes běžnou praxí i v komerční sféře, jelikož si firmy začaly uvědomovat benefity, které díky těmto projektům čerpají od komunity zpět. [Fogel, 2012, s. 129–132]

Mezi cílové skupiny tohoto projektu migrace ale nepatří jenom systémoví knihovníci, správci a vedení knihovny, ale také zaměstnanci, kteří potřebují splnit/poskytnout informační služby pomocí práce s klientem knihovního systému, a v neposlední řadě i uživatelé knihoven, kterým se musí dostat kvalitní služby poskytované danou institucí nehledě na handicap uživatele.

Tato práce tedy pojednává o problematice v rámci kontextu každé z výše zmíněných cílových skupin. Projekt v této studii proveditelnosti lze do jisté míry využít i v dalších institucích v zahraničí, které se zabývají migrací na jiný open source knihovní systém, avšak konkrétní „case study“ je lokalizován na knihovny Masarykovy univerzity podléhající zákonům platným v České republice, a to konkrétně:

- knihovnímu zákonu č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, na který navazuje vyhláška č. 88/2002 Sb.
- zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím
- zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů
- a v neposlední řadě i autorský zákon č. 121/2000 Sb.

3. Evergreen klient – <https://evergreen-ils.org/egdownloads/>

2.1.2 Etapy studie proveditelnosti

Celou studii proveditelnosti lze rozdělit na několik etap. Tou první je průzkum, který je nutný k nalezení informací týkajících se následujících problémů:

- jaké procesy probíhají ve sledovaných knihovnách
- jaké procesy probíhají mezi těmito knihovnami
- jak tyto procesy souvisí s externími službami
- jak tyto procesy interagují s technologickým okolím
- jak jednotlivé procesy řeší personál knihoven
- na jaké problémy naráží personál knihoven při konkrétních procesech
- jak by chtěl personál knihoven zlepšit již stávající procesy
- jak personál knihoven spravuje technologie v jednotlivých knihovnách
- jak jednotlivé knihovny spolupracují s Ústavem výpočetní techniky a Knihovnicko-informačním centrem univerzity
- jak je řešena metodologická podpora při věcné a jmenné katalogizaci

Druhou etapou studie je zjištění, jak lze získané informace aplikovat v novém systému, což je vlastně výstupem neboli produktem celé studie. Do další etapy patří rozpracování zjištěného do sekcí studie (viz. kapitola 1.2 Studie proveditelnosti), na což navazuje poslední etapa v této předprojektové fázi, a to evaluace všech sekcí studie ve formě podrobného závěru projektu.

2.2 Management projektu, řízení lidských zdrojů a harmonogram projektu

Následující část řeší management materiálních a lidských zdrojů, které jsou rozděleny do tabulek představujících harmonogram realizace projektu.

2.2.1 Řízení lidských zdrojů

Zásady dobrého managementu projektu jsou již obecně sepsány v kapitole 1.1 Projektové řízení jako takové. Při řízení lidských zdrojů na tomto projektu je potřeba brát v úvahu celkový časový harmonogram a mít detailně rozpracovaný plán realizace projektu. Přejde-li se k samotné realizaci, je potřeba určit skupiny lidí, které budou zodpovědné za určitou část realizace.

První skupinu by tvořil personál, který rozumí metadatům a standardům, minimálně MARC21 a RDA, který by za dohledu metodologické podpory ÚVT MU prováděl čištění dat. Je potřeba se soustředit zejména na umístění dat na správná místa, do správných polí a zapisovat data ve vhodném kódování, které podporuje i abecedy jiných jazyků. Při čištění by měly být odstraněny překlepy a nesprávné formáty stringů, viz standardy. Skupina 1 a skupina 2 by měly spolupracovat, protože množství dat k pročištění je nemalé, a to tak, že tam kde to půjde, bude skupina 2 vytvářet skripty pro hromadnou úpravu záznamů na základě pravidel daných skupinou 1.

Druhou skupinu by tvořili lidé, kteří umí psát dotazy na databázi či pracovat s API stávajícího systému. Tato skupina musí vyčištěná data připravit ve smyslu napsání exportních skriptů. Těmto vyexportovaným datům je nutné rozumět. Budou-li správně interpretována, bude možné je správně naimportovat do nového systému. Třetí skupinu lidí musí tvořit systémoví knihovníci a čtvrtou knihovníci na referenčních a výpůjčních pultech. Tito lidé budou systémovými knihovníky definovat chování, které má systém splňovat, zatímco systémoví knihovníci budou tyto požadavky konfigurovat. Čtvrtá skupina by také měla vytvořit testovací scénáře a snažit se otestovat nový systém, respektive správnost dat, správné interpretování dat, funkčnost poskytovaných funkcí.

2.2.2 Management projektu

Při řízení lidských zdrojů je také potřeba myslet na vývojový tým, tedy skupinu 2, která bude komunikovat s komunitou a konzultovat případné problémy s knihovnami, které již procesem prošly. Tato skupina lidí by měla být v kontaktu s předchozí skupinou a v případě potřeb dopisovat chybějící funkcionalitu či upravovat tu stávající k potřebám knihovny.

Projektový manager by měl udržovat stálou komunikaci mezi těmito skupinami a zajistit, aby každý chápal, co obnáší proces migrace a proč k němu vlastně dochází. Musí být vidět, že vedení projektu je přesvědčeno o přínosu migrace a že si stojí za svým rozhodnutím.

Skupina	Procesy
1 – katalogizátoři	Čištění dat, spolupráce se skupinou 2
2 – vývojáři	Poznávání struktury databáze nového systému a API, vytváření algoritmů pro čištění dat
3 – systémoví knihovníci	Seznámení s novým systémem, e-learning
4 – referenční knihovníci	Seznámení s novým systémem, e-learning
0 – vedení, projektový manager	Dohled nad prováděním celé etapy, zajištění možnosti poskytnout zpětnou vazbu

Tabulka 2.1: Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Přípravná fáze

2.2.3 Harmonogram projektu

Celková realizace projektu vyžaduje svůj čas a je potřeba na to vyčlenit lidské a materiální zdroje. Lidské zdroje jsou omezeny pracovním časem, jelikož musí řešit i běžnou pracovní agendu, materiální zdroje zase vyžadují přípravu serverů, jak těch testovacích, určených pro nový systém, tak i těch produkčních pro export dat. Je tedy potřeba zajistit dostatečně velké úložiště dat pro nový systém, výkon a zachovat bezpečnost dat (licence, zákony). Celkově lze rozdělit pracovní skupiny dle následujících tabulek.

2.3 Analýza trhu

Momentálně se Masarykova univerzita skládá z devíti univerzitních knihoven, které sestávají z více než 110 dílčích knihoven. Dohromady spravují cca 2 000 000 knihovních jednotek a obsluhují cca 50 000 uživatelů. MU nemá žádnou ústřední knihovnu.

Při provádění průzkumu v knihovnách MU vzešlo několik potřeb a požadavků. Tyto požadavky jsou jak hlavní kritéria, která musí nový systém splňovat, tak i potřeby, které je potřeba splnit v rámci kvalitního designu služeb pro uživatele. K těmto požadavkům na systém se řadí i obecné požadavky na knihovní systém definované v kapitole 1.4.3 Obecné požadavky na knihovní systém.

Skupina	Procesy
1 – katalogizátoři	
2 – vývojáři	Vytváření exportních scriptů
3 – systémoví knihovníci	Vytváření exportních scriptů
4 – referenční knihovníci	Vytváření testovacích scénářů
0 – vedení, projektový manager	Koordinace prací a komunikace

Tabulka 2.2: Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Předimplementační fáze

Skupina	Procesy
1 – katalogizátoři	
2 – vývojáři	Import dat a nastavení systému
3 – systémoví knihovníci	Import dat a nastavení systému
4 – referenční knihovníci	
0 – vedení, projektový manager	Koordinace prací a komunikace

Tabulka 2.3: Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Implementační fáze

Skupina	Procesy
1 – katalogizátoři	
2 – vývojáři	
3 – systémoví knihovníci	Testování nového systému
4 – referenční knihovníci	Testování nového systému
0 – vedení, projektový manager	Koordinace prací a komunikace

Tabulka 2.4: Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu
– Testovací fáze

Skupina	Procesy
1 – katalogizátoři	Definování postprojektového plánu na vývoj nové funkčnosti či úprav již stávající
2 – vývojáři	Definování postprojektového plánu na vývoj nové funkčnosti či úprav již stávající
3 – systémoví knihovníci	Definování postprojektového plánu na vývoj nové funkčnosti či úprav již stávající
4 – referenční knihovníci	Definování postprojektového plánu na vývoj nové funkčnosti či úprav již stávající
0 – vedení, projektový manager	Definování postprojektového plánu na vývoj nové funkčnosti či úprav již stávající

Tabulka 2.5: Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu
– Post-implementační fáze

Skupina	Procesy
2 – vývojáři	Vývoj či kustomizace systému
3 – systémoví knihovníci	Vývoj či kustomizace systému
0 – vedení, projektový manager	Koordinace prací a komunikace

Tabulka 2.6: Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu
– Post-projektová fáze

2.3.1 Potřeby a požadavky akvizice

- evidovat adresy dodavatelů, IČ, DIČ
- možnost veřejně spouštět soutěže pro jednotlivé knihovny
- možnost dohledat, kolik knih bylo koupeno a z jakých zakázek (každá katedra má jiné zakázky)

2.3.2 Potřeby a požadavky katalogizace

- ILS musí podporovat protokol na výměnu dat OAI-PMH⁴
- provázání s Národní knihovnou – stahování národních autorit ČR pomocí FTP nebo OAI-PMH
- podpora ILS v katalogizaci elektronických zdrojů (momentálně v Alephu katalogizují jako knihy)
- možnost hromadných úprav
- stahování záznamů Z39.50⁵
- podpora RDA
- možnost uzamknout přístup k editovací části záznamu či celé záznamy pro personál s omezenými právy
- ILS musí podporovat práci s rejstříky
- napojení na authority, vybrání autoritního heslo

2.3.3 Potřeby a požadavky cirkulací

- možnost zjistit, zda je uživatel student, jestli má registraci nebo jestli je neaktivní student a kde studoval
- možnost ověření souhlasu uživatele v INETu
- možnost udělovat globální nebo lokální blokace (v Alephu globální a lokální karty)
- možnost dohledávat diplomové práce v ISu

4. The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting.

5. Mezinárodní standard definující protokol pro hledání a výměnu dat mezi dvěma stroji.

- podpora více výpůjčních protokolů
- notifikační systém (email, SMS)
- možnost propojit ILS se selfchecky
- dohledávat uživatele (propojit Informační systém IS MU, ekonomicko - správní informační systém Masarykovy univerzity INET MU a databáze/databázi uživatelů v novém systému)

2.3.4 Potřeby a požadavky uživatelů

- veřejně dostupný katalog (OPAC) pro uživatele knihovny s možností správy uživatelského účtu a dalších možných služeb s nativní podporou discovery služeb nebo využití Centrálního portálu knihoven
- napojení OPACu na obálky knih přes API
- možnost platit pokuty, dobíjet kredit, propojení se systémem SUPO (systém úhrad pohledávek za osobami)
- možnost COD (Copy on Demand) služeb v OPACu
- možnost opravovat překlady ve vyhledávacích dotazech a nabízet alternativy
- sjednocené uživatelské rozhraní pro vyhledávání (momentálně Aleph OPAC, Discovery service a někde zvažování vývoje vlastního OPACu)

2.3.5 Systémové požadavky

- možnost napojení systému na externí technologie a služby
- napojení na open source federativní systém pro propojování identit Shibboleth
- ekonomický systém (akviziční modul)
- personální systém
- robustnost a vysoká provozní spolehlivost systému
- flexibilita systému, členění systému do složitějších hierarchických struktur
- otevřenost systému

- podpora velkého počtu knihovních jednotek, uživatelů, poboček, podpoboček

Definici vztahů jednotlivých systémů lze vidět na obrázku 2.1.

2.3.6 Další požadavky

- možnost zjišťovat půjčovnost dokumentu v rámci jednotlivých knihoven, ne pouze celkově
- přehledné uživatelské konto ze strany knihovníka
- mít k dispozici API pro napojení vlastních či vytvoření nových aplikací
- mít k dispozici dokumentaci systému v českém jazyce
- zdokumentovaná konfigurace systému

2.3.7 Současné problémy

Při provádění průzkumu bylo zjištěno několik nedostatků neboli problémů, se kterými se personál knihoven musel potýkat. Jedná se o neaktuálnější verzi, tedy ke dni psaní této práce to byl Aleph verze 22. V drtivé většině byl problém nalézt cestu k cíli v rámci architektury systému. Byly to většinou problémy uživatelského rozhraní, kdy jim například při provádění některých hromadných akcí vyhodil systém chybu 45krát, nastal-li 45krát problém. Toto okno bylo potřeba 45krát zavřít. Další problém byl zjistit půjčovnost dokumentu v rámci jedné knihovny.

Následující výčet reprezentuje vlastní aplikace, které jsou založeny na API Alephu nebo využívají SQL dotazy na databáze Alephu. Tyto aplikace vznikly buď chybějící funkcí v Alephu, nadbytečným množstvím informací poskytnutých systémem (informační přetížení, redundantní informace) nebo nepřesnou interpretací, kterou si knihovny musely ke svým účelům upravit.

Aplikace KIC

Aplikace knihovnicko-informačního centra ústavu výpočetní techniky Masarykovy univerzity, které jsou k dispozici všem knihovnám MU.

Obrázek 2.1: Schéma propojení jednotlivých částí systému Aleph na MU.

Aplikace pro knihovníky:

- **Souhlas** – Real-time ověření udělení elektronického souhlasu s provozními řády knihoven MU v systému INET, kde jsou primárně ukládány, tzn. s obejitím případných zpoždění/chyb synchronizace při přenosu do knihovního systému.
- **Průkazka** (starší a nová verze) – Aplikace pro registraci externích čtenářů a vydání čipové karty externího čtenáře. Průvodce celým procesem pro knihovníky, protože to integruje interakci s externím systémem, kde je pro externisty (tj. lidé bez jiného vztahu k MU) potřeba založit účet v univerzitním systému správy identit, aby jim bylo umožněno se přihlásit na počítače v knihovně a do svého konta v Aleph OPACu.
- **Signatury** – Aplikace konvertující textový seznam čárových kódů knih na PDF s barevnými štítky se signaturami (stahují se z databáze k daným čárovým kódům, barví se dle nějakých pravidel) k vytištění a nalepení na knihy.
- **Sbírký** – Aplikace pro konfiguraci sbírek, tj. kategorií, do kterých se dají jednotky řadit. Generuje se z konfiguračního souboru Alephu na serveru, pokud knihovník udělá změnu, vygenerují se z toho na serveru nové konfigurační soubory, kterými se původní konfigurace přepíše a provedou se další akce, aby se aktivovala.
- **Závazek / seznam výpůjček** – Přehled závazků (případně včetně historie výpůjček) a stavu registrací osoby napříč všemi knihovnami MU, aby se dalo zjistit, jestli nemá čtenář jinde blokace apod.
- **Report** – Aplikace na e-mailování různých informací. Uvnitř nakonfigurováno cca 20 různých přehledových sestav (např. seznam dlužníků, záznamy bez jednotek, různé typy chyb v bibliografických záznamech apod.), které si může každý pracovník naklikat s parametry, které ho zajímají (dlužníci v konkrétní knihovně s dluhem větším než 500 Kč apod.) a případně si je nechat i v pravidelných intervalech s těmito parametry odstranit posílat na svou e-mailovou adresu.
- **Items** – Konvertor textového seznamu čárových kódů -> Čárový kód, název, sbírka, signatura, rok, poznámka, poznámka OPAC, interní poznámka, materiál.

- **Záznamy** – Pro zadané sysno vygeneruje HTML výpis záznamu a la zobrazení v knihovním klientu.
- **Katalogizace** – Přehled úprav záznamů katalogizátory (pro rozsah dat)
- **Půjčování** – Kdo, co a kdy půjčoval pro rozsah dat.
- **Seznam** – Tisk přírůstkového/úbytkového seznamu pro vybranou knihovnu a rozsah čárových kódů nebo dat.
- **Evidence** – Už se prakticky nepoužívá, vnitřní evidence půjčování několika interně půjčených knih v rámci ÚVT.
- **Eprace** – Již nepoužívaná jednoúčelová aplikace. Dříve se používalo pro evidenci zpracování diplomových prací, když se digitalizovaly pro elektronickou evidenci. Teď už jsou přijímány přímo elektronicky.
- **Toplist** – Seznam nejčastěji půjčovaných knih s možností zvolení knihovny, rozsahu dat, počtu příček a volitelným filtrem dle sbírky, do které jednotky patří.
- **Dlužníci** – Report o dlužnících (s možností filtrace dle knihovny, dat a minimální dlužné částky) ve formátu přímo vložitelném do ekonomického systému Magion.
- **Výpůjčky** – Čtenáři s nevrácenými výpůjčkami v prodlení s možností filtrace dle knihovny a druhů čtenářů (studenti, doktorandi, zaměstnanci apod)
- **Selfcheck** – Report o využívání selfchecků s filtrem dle knihovny a rozsahů dat.
- **E-prezenčka** – Evidence zpracování pro ePrezenčku.
- **Smazání** – Seznam smazaných čtenářských účtů s datem vymazání.
- **FAQ** – Různé návody, pokyny ke katalogizaci apod. pro knihovníky. (Pamatuje si, co kdo už viděl, takže nepřečtené/aktualizované věci jsou při první návštěvě knihovníkovi zvýrazněny.)

Nástroje pro konvertování záznamů:

- používají hlavně katalogizátoři. Jedná se o vyhledávací formuláře nad různými MARC dumpy⁶ bibliografických záznamů (často i různých období apod.) s možností vyhledávání dle různých kritérií (včetně možnosti regulárních výrazů apod). Vyhledává se Perlem na textovém dumpem MARC záznamů, takže lze provést různá poměrně komplexní vyhledávání dle složitých podmínek.
- aplikace pro kontrolu bibliografických záznamů před odesláním do Souborného katalogu v Národní knihovně

Systémové nástroje:

- náhled dat z databáze
- odkazy na stažení instalačních souborů knihovního klienta (aby je měl správce k dispozici v aktuální verzi, když se v knihovně reinstaluje nějaký počítač) a TeamView klienta, když je někomu potřeba vzdáleně pomoci přímo na jeho počítači

Aplikace Fakulty sociálních studií

- aplikace pro soutěž akvizic

Aplikace KUK (knihovny univerzitního kampusu)

- **MVS** – správa požadavků
- **Dlouhodobé výpůjčky** – v OPACu může uživatel požádat o dočasnou výpůjčku knihy, kterou má aktuálně půjčenou vyučující dlouhodobě
- **Dlouhodobé, které letos končí** – aby bylo možné upozornit včas vyučující, prodloužit výpůjčku apod.
- **Hromadná objednávka** – vytisknout více titulů do jednoho objednávkového formuláře v designu MU

6. Výpisy, exporty.

- **Rozpočty** – přehled rozpočtů aktuálního roku, stav čerpání financí a zobrazení navázaných titulů/jednotek
- **Limity nákupu** – jeden z rozpočtů má určeny limity pro jednotlivá pracoviště (sbírky) – každé pracoviště má zobrazen stav čerpání svého limitu a nakoupené jednotky.
- **Poptávky** – velký systém pro sdružené poptávání sad titulů, sběr cenových nabídek a následný tisk objednávek po ukončení soutěže
- **Dílčí knihovny** – MU má cca 90 dílčích knihoven (kateder), zobrazení aktuálních přírůstků, celkového stavu fondu, evidence údajů o jednotlivých sbírkách pro zobrazení na webu knihovny
- **Dopis hřišníkům** – na základě seznamu UČO vygenerovat jednotlivé dopisy v komunikačních jazycích uživatelů (cz/en), z Alephu se přebírá seznam dlužených knih a rozpis aktuální dlužené částky Kč
- **Dary** – musí evidovat osobní údaje lidí, kteří darují knihovně knihu
- **Kontrola chyb** – skript se sadou sql dotazů zobrazí očividné chyby – např. jednotka bez čárového kódu, se špatně uvedenou cenou, špatným datem nabytí apod.
- **Kontrola řady čárových kódů** – při zpracování knih se občas ztratí čárový kód, je potřeba ho dohledat a obsadit (jeho číslo je zároveň přírůstkové číslo)
- **Žebříčky/rezervace** – přehled počtu rezervovaných/vypůjčených dokumentů v daném roce podle sbírky jednotky, fakultní příslušnosti čtenáře
- **Přehled fondů pro potřeby akreditací** - vygenerování přehledu počtu svazků knih/časopisů podle majetku fakulty a kolik z toho je ve volných výběrech
- **Výpůjční statistiky** – generování přehledu počtu vypůjčených či vrácených dokumentů po hodinách v jednotlivých dnech + počet čtenářů, kteří si v daný den půjčili/vrátili dokument
- **Přehled knih pro zahraniční studenty**

2.4 Technické a technologické řešení projektu

Veškeré požadavky vycházejí z šestiměsíčního zkoumání fakultních knihoven MU, které bylo prováděno jako moderované rozhovory s jednou až třemi osobami zároveň a stínování každé z nich. Rozhovorů se účastnili nejen zaměstnanci, ale i vedoucí knihoven.

Každý okruh knihovnických procesů byl mapován samostatně, nejdříve se zkoumaly služby u referenčních pultů, pak akvizice, katalogizace a automatizace. Následně byly zkoumány zahraniční knihovny a instituce, které migrací prošly formou rešerší a osobní či e-mailové komunikace v rámci komunitního maillistu⁷.

Tak jako každý knihovní systém i Koha splňuje základní funkcionalitu jednotlivých modulů definovaných v kapitole 1.4.3 Obecné požadavky na knihovní systém.

Při prováděném výzkumu bylo zjištěno několik problémů a menších či větších nedostatků. Tyto nedostatky se snaží tato studie vyřešit open source řešeními. Studie počítá se systémem Koha ze stejných důvodů jako jiné knihovny (s různými komerčními knihovnickými systémy), které už migrací prošly. Mezi hlavní důvody lze zařadit:

- výrazné jednodušší instalace a aktualizace systému oproti open source systému Evergreen
- instalační balíčky pro Debian a Ubuntu
- možnost využívat autoritní záznamy při katalogizaci
- stabilní vývoj, pravidelný cyklus verzí
- aktivita komunity a jasná budoucí vize projektu
- podpora autorit
- napojení na discovery VuFind a elektronické informační zdroje (například EBSCO)
- výborné schopnosti akvizičního modulu
- přehledný katalogizační editor s možností rozšíření
- rozsáhlé možnosti notifikací stavů čtenářům e-mailem a SMS
- pestré možnosti API včetně jeho rozšiřování

7. E-mailový chat komunity.

Mezi zajímavá zjištění lze zařadit fakt, že drtivá většina knihoven některé moduly, jako je třeba akviziční modul, nepoužívají a nahrazují jej buďto vlastními aplikacemi nebo výše zmíněnými alternativami.

Modul cirkulací s historií výpůjček byl v jednom případě vyměněn za fyzické lístečky s historií výpůjčky dané jednotky umístěné v deskách jednotky.

Potřeby a požadavky MU zpracované v této kapitole je možné rozpracovat detailněji, což však přesahuje rozsah bakalářské práce a může tak být tématem pro další navazující práci. Tento výčet požadavků a jejich řešení však dostatečně reflektuje potřebné informace k tomu, aby bylo možné sestavit plnohodnotný závěr studie proveditelnosti.

2.4.1 Potřeby a požadavky cirkulací

Modul cirkulací je v Koha velmi přívětivý a flexibilní. Uživatele nebo výpůjčku lze dohledat načtením čárového kódu nebo zadáním názvu či kódu jednotky, v případě uživatele zadáním jména. Výstupem této akce jsou nejdůležitější údaje o hledaném, například datum vypůjčení dané jednotky, datum pro vrácení jednotky, možnost prodloužit jednu nebo více výpůjček, místo půjčení, typ jednotky a podobně. U vrácení stačí načíst čárové kódy, promíjet upomínky nebo vracet knihy z biblioboxů.

Koha umí uživatele předem notifikovat pomocí emailu nebo SMS, kde správa šablon různých zpráv je samozřejmostí. Těmto notifikacím lze různě nastavovat například periodicitu a další vlastnosti.

Napojení na selfchecky

Koha podporuje protokol SIP2, díky kterému je možné napojit systémy selfchecků, RFID technologie, kopírky/tiskárny či Zebra tiskárny pro tisk štítků.

Podpora více výpůjčních protokolů

Jelikož má Koha možnost vytvářet pobočky, má i podporu více výpůjčních protokolů. V systému Koha je možné nastavovat vazby mezi jednotlivými knihovnami/pobočkami, tudíž je možné nastavit, kdo má na co práva a kam „vidí“. Je tedy možné pobočky propojit nebo naopak rozdělit.

Vypůjčky (1)

Rezervace (0)

Omezení

Půjčeno do	Název	Typ jednotky	Datum půjčení	Vypůjčeno z	Sign.	Poplatek	Cena	Prodloužit označit vše nic	Vrátit označit vše nic
Dnešní vypůjčky									
21/05/2015	Továrna na Absolutno ; od Čapek, Karel, - 50000 výt. 420800070419	Knihy	19/04/2015 13:17	Oddělení pro dospělé	PP	0.00	28.00	0 ☐ ((zbývá 2 z 2 prodloužení))	☐
					Celkem:	0.00	28.00	Prodloužit do: <input type="text"/> Při vracení prominout upomínky: ☐	

Vždy zobrazovat vypůjčky bez potvrzování ☒

Přepsat limit prodloužení: ☐ Prodloužit nebo vrátit označené položky ☒ Prodloužit vše ☐

Obrázek 2.2: Vypůjčky čtenáře v systému Koha.

Lokální a globální karty Alephu

Tato funkcionalita vyžaduje hlubší šetření. Momentálně se databáze uživatelů sdílí mezi všemi v rámci instance a jde blokovat jen globálně, a to buď na základě poplatků nebo nevrácení. V případě, že by v rámci instance neměla knihovna vidět do uživatelské databáze jiné knihovny, je zapotřebí chování systému upravit. Bylo by tedy potřeba vytvořit testovací instanci, která by představovala novou strukturu systému a na ní odladit potřebné požadavky.

MVS (Meziknihovní výpůjční služba)

Meziknihovní výpůjční služba funguje v Koha jako běžná výpůjčka, ale pro speciální typ uživatele – knihovnu. Knihovny jsou speciální kategorie čtenářů s odpovídajícími parametry, jako cena za nula, a pravidly pro výpůjčky. Takže se provede klasická výpůjčka, která se následně odešle poštou. Lze vygenerovat report, který přehledně zobrazí, jaká knihovna od kdy má daný dokument. Příchozí MVS je řešena specifickým typem dokumentu, který má nastaven kratší dobu výpůjčky, navěšeno hlášení při návratu a specifickou katalogizační šablonu. Dokument je přijat, rychle zkatalogizován, do jednoho pole je zapsáno, od koho je, a je půjčen čtenáři. Opět je k dispozici report, který vypisuje, jaké dokumenty v rámci příchozích MVS jsou k dispozici, kdo je má, atd. Toto fungování nemusí zcela vyhovovat MU a celou agendu bude pravděpodobně třeba upravit nebo použít MVS modul⁸.

2.4.2 Potřeby a požadavky uživatelů

Celý problém lze rozdělit na dvě části, vnitřní a vnější. Tou vnitřní částí je rozhraní systému, se kterým měli potíže zaměstnanci. Tento problém lze v systému Koha vyřešit velmi elegantně a prakticky bez bariér. Jelikož je rozhraní systému webové, lze ho upravovat pomocí technologií HTML5 a CSS3 spolu s JavaScriptovou knihovnou jQuery, která dodá celému rozhraní uživatelskou přívětivost (efekty místo statického loadingu, asynchronní načítání obsahu, hezké zobrazování notifikací, slideUp efekty místo klasického smazání části obsahu a mnoho dalšího). Právě JavaScript je jednoduché řešení, po kterém knihovny sahají, potřebují-li si přizpůsobit nějaké řešení svým potřebám. [Denár, 2015b, s. 80–82] Do každé stránky rozhraní lze vkládat libovolný javascript, takže upravit lze prakticky všechno. Díky jQuery

8. ILL modul Koha – https://github.com/PTFS-Europe/koha/tree/ill_master

lze tedy definovat vlastní události a přiřazovat k nim nové či pozměněné akce nebo měnit či přidávat efekty. [JQuery, 2010, s. 3–9]

Vnější část problému je uživatelské rozhraní, tedy OPAC⁹, se kterým uživatelé neumí pořádně pracovat. Při provádění výzkumu měl autor studie možnost vyzkoušet si práci referenčního knihovníka na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, z čehož vyplynulo, že uživatelé OPACu opakovaně nebyli schopni dohledat informace, které potřebovali, a žádali o pomoc referenční knihovníky. Většinou to byly problémy jako nedohledatelná kniha na regálu, nemožnost inteligentně dohledat knihu na nějaké téma v ruském jazyce a podobně.

Problém s jazyky byl ten, že OPAC nabízel například 3 jazyky z určitého MARC pole, zatímco se reálně prohledávalo pole jiné. V době psaní této práce existovala někde v rozhraní tabulka se zkratkami jazyka, které bylo možné použít pro prohledávání. Uživatelé, kteří o tabulce nevěděli, byli nuceni zvolit jeden z jazyků, spustit vyhledávání a v URL změnit zkratku jazyku za jinou, u níž předpokládali, že je správná pro daný jazyk.

Tyto problémy lze v systému Koha vyřešit zaprvé správným zaindexováním dat a zadruhé uživatelsky přívětivým OPACem, kterým se osvědčil být VuFind vyvíjený jako open source na Villanova University. [Coufalová et al., 2009, s. 12] Tento OPAC používá drtivá většina knihoven v České republice provozující systém Koha (zbytek knihoven je maximálně nenáročných a zůstali na interním Koha OPACu). VuFind umožňuje uživatelům vyhledávat v celém fondu knihovny a nabízí i doplňkové služby, a to celé přehledně a jednoduše. VuFind je modulární, o čemž svědčí i fakt, že je na něm postaven český Centrální portál knihoven¹⁰, který poskytuje přístup k fondům a službám všech zapojených knihovních i neknihovních institucí v rámci republiky. Centrální portál knihoven je vyvíjen jako open source a jeho moduly jsou dostupné v repozitáři na Githubu¹¹. Lze se tak inspirovat řešením, které prošlo uživatelským testováním a je založeno na uživatelsky přívětivém moderním designu. [Aktivity, 2016] [Praze, 2015]

VuFind je navíc discovery systém, který lze v rámci Masarykovy univerzity využít k zapojení externích elektronických informačních zdrojů, což OPAC Kohy neumožňuje. VuFind je také stavěný na práci se Solrem, což je databázový systém vhodný pro práci s Big Data. Podle Alfreda Serafiniho¹² je to vhodný nástroj pro prohledávání velkého množství read-only metadat,

9. Online Public Access Catalog.

10. Centrální portál Knihoven (CPK) - <https://knihovny.cz/>

11. CPK repozitář <https://github.com/moravianlibrary/VuFind-2.x>

12. Freelance software konzultant, autor publikace Apache Solr Beginner's Guide (ISBN 978-1-78216-252-0).

kde jako příklady využití uvádí právě VuFind a Internet Archive¹³. [Serafini, 2013, s. 20]

Idea rozhraní VuFind je založena na teorii, že uživatele nezajímá cesta, jakou se k dokumentu dostane, ale v jaké formě je k dispozici a jak je možné ho získat v rámci instituce. [Coufalová et al., 2009, s. 20] Lze tedy tvrdit, že katalog, který slouží knihovníkům, nemůže být stejný jako OPAC [Schmidt et al., 2012, s. 5], jelikož ten má být designován pro uživatele, kteří s ním interagují. OPAC je veřejnou částí knihovního systému, tedy vstupní bránou uživatele, která musí být uživatelsky přívětivá, musí tedy splnit potřeby uživatele, které lze vydefinovat pomocí Maslowovy pyramidy webdesignu [Řezáč, 2014, s. 156–179], kam patří důvěryhodnost, radost z používání, vytvoření vazby, přesvědčivost, použitelnost, přístupnost, dostupnost, naležitelnost a smysluplnost.

Tak jako Koha, i VuFind je postaven na webových technologiích, což dává designerům a softwarovým architektům obrovské možnosti v rámci přizpůsobení veřejného rozhraní. Pomocí HTML5 lze rozhraní zpřístupnit i zrakově či jinak handicapovaným uživatelům, kterým se tak OPAC zpřístupní pro jejich speciální čtecí zařízení. [Hogan, 2011, s. 19–27]

Zajímavostí je také budoucnost těchto technologií, která vnáší do oboru knihovnictví sémantičnost v rámci webového rozhraní. Díky HTML5 a sémantickým technologiím, jako je například mikroformát RDF (a také samotná podstata sémantiky v HTML5), je možné dávat jednotlivým částem webu význam, což z něho dělá lépe prohledávatelný web na Internetu, na což vzápětí navazuje i chytré vyhledávání na webu za využití umělé inteligence. [Fay et al., 2012, s. 70–77] Takto lze OPAC připravit na budoucnost webu 3.0, respektive webu 4.0.

VuFind je navíc založen na myšlence responsivního designu a využívá webového frameworku Bootstrap 3, je tedy responzivní ve smyslu přístupnosti na zařízeních s různou uhlopříčkou a rozlišením, takže je stejně použitelný jak na desktopech, tak i na tabletech či smartphonech.

Služba Copy on Demand (COD)

Tato služba přímo v Koha ani ve VuFindu neexistuje, avšak je natolik triviální, že její napsání nezabere víc jak pár hodin. Tuto funkci lze také řešit externí službou, která vygeneruje odkaz (tlačítko), který stačí jednoduše vložit do šablony OPACu.

13. Internet Archive – <http://www.archive.org/>

Obálky knih

Nejen obálky knih, ale i naskenované obsahy a indexy lze zpřístupnit ve VuFindu pomocí API ObálekKnih¹⁴ ve verzi 3. Příklad implementace ve VuFindu lze vidět na Centrálním portálu knihoven, respektive v repozitáři¹⁵ na Githubu.

Automatická oprava překlepů a nabídka alternativ při neúspěšném hledání

Tuto funkcionalitu lze zapnout vyhledávací komponentou `spellcheck`.

2.4.3 Systémové požadavky

Následující část rozebírá hlavní systémové požadavky na knihovní systém Masarykovy univerzity.

Velký počet knihovních jednotek, uživatelů, poboček, podpoboček

V této chvíli je potřeba, aby nový systém zvládl cca 2 miliony knihovních jednotek, cca 50 000 aktuálně registrovaných uživatelů.

Toto kritérium by nemělo být problémem, jelikož např. síť 900 aktivních knihoven v Turecku (z celkového počtu 1 126) obsluhuje 13 700 000 knihovních jednotek a 1 220 000 aktivních uživatelů v jedné instalaci systému Koha. [komunita, 2016] Používají na to 14 produkčních serverů, 4 testovací, MariaDB a Galera Cluster se čtyřmi nody, 8 Apache serverů a jeden Zebra server.

Koha je navíc škálovatelná¹⁶, lze tedy tvrdit, že počet obslužených jednotek a uživatelů je záležitost technická. Toto škálování (horizontální i vertikální) [Liu et al., 2014, s. 1–4] je možné provádět například pomocí open source produktů OpenStack a OpenShift společnosti RedHat.

OpenStack řeší infrastrukturu (infrastructure as a service - IaaS), to znamená poskytování bootovatelného virtuálního stroje, networkingu, datového úložiště a dalších. [Breeding, 2012, s. 14–16] OpenShift jako platforma (platform as a service – PaaS) zase řeší rychlý deploy LAMP¹⁷ aplikací.

14. API ObálkyKnih.cz – https://obalkyknih.cz/doc/Dokumentace_API_OKCZ_3.1.pdf.

15. Implementace ObálekKnih v CPK <https://github.com/moravianlibrary/VuFind-2.x/tree/master/themes/obalkyknih-api-v3-bootstrap3>

16. Schopnost systému pružně reagovat na vzrůstající nebo klesající nároky uživatelů na výkon systému.

17. Linux, Apache, MySQL/MariaDb, PHP/Perl/Python.

Flexibilita

Jedním ze základních požadavků na knihovní systém v knihovnách Masarykovy univerzity je vysoká potřeba vše členit do složitějších hierarchických struktur (uživatelé, katalogy, pobočky). Velké univerzity nemají typicky jednu knihovnu, ale celou síť navzájem propojených knihoven, kterou musí být systém schopny obsluhovat jednotně a současně podporovat jejich odlišnosti. Masarykova univerzita má 10 fakultních knihoven, které momentálně operují nad společným systémem/katalogem, fungují však do značné míry samostatně. Mají odlišné zejména otevírací doby, statusy knih, výpůjční doby a pokuty, akvizice a fakturace jednotek. Společnou však mají centrální bázi uživatelů s možností lokální registrace na pobočkách.

Důležitá je také podpora konsorcií. Celá Masarykova univerzita se chová svým způsobem jako konsorcium. Kromě toho ale může nastat případ, kdy instalovaný systém bude potřeba provozovat skutečně pro více různých nezávislých institucí – konsorcium.

Velká flexibilita je potřebná prakticky ve všem, například při propojování záznamů při zpracování specifických typů dokumentů (přítisky, pří vazky, monografická čísla a podobně).

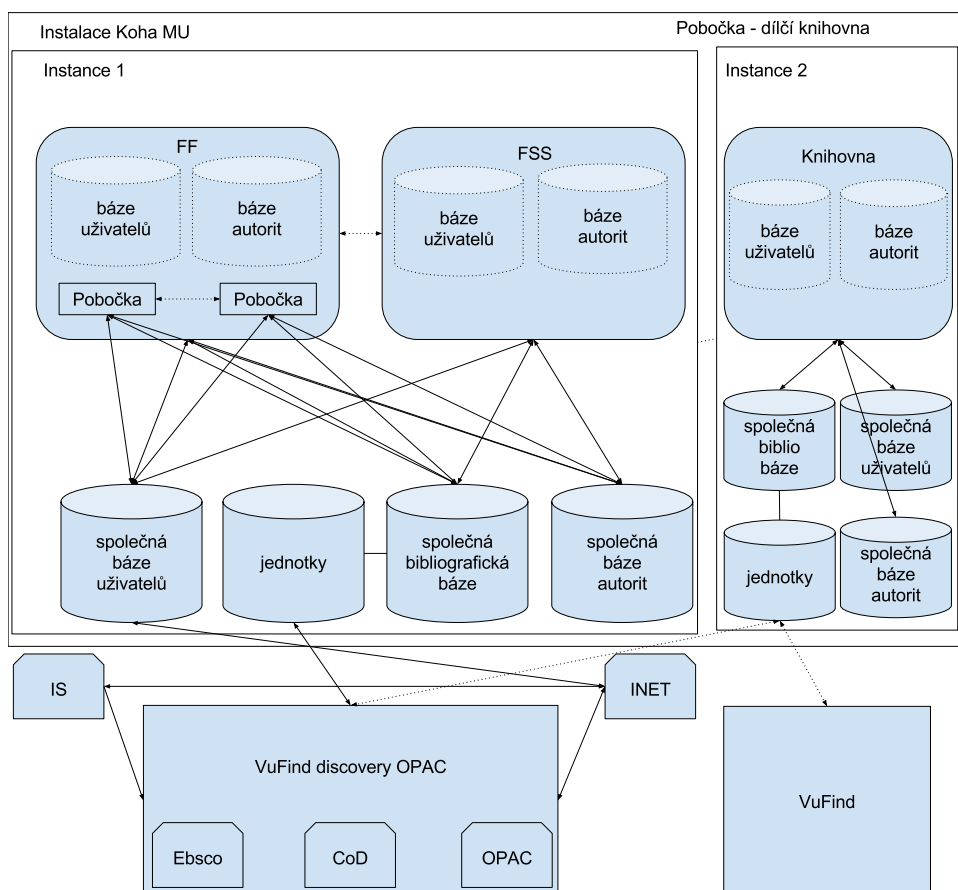
Při současném řešení je nutné řešit vícero samostatně prohledávatelných knihovních databází (s možností dalšího členění do dílčích knihoven a studoven) a souborný katalog pro celou univerzitu.

Z pohledu systémové vrstvy existují při instalaci systému Koha tři možnosti:

- samostatná instalace pro každou knihovnu
- jedna instalace a instance pro každou knihovnu
- jedna instalace a knihovny jako jednotlivá oddělení (některá mohou být nezávislá – nevidí zbytek)

Samostatná instalace je nezávislá ve všech směrech. Instalace pro jednotlivé knihovny mohou zjednodušit správu, protože vše běží na jednom serveru. To znamená, že aktualizace a správa systému se dělá jen jednou. Navíc je využita jedna databáze, takže existuje teoretická možnost automatizované synchronizace subdatabází jednotlivých instancí. [Breeding, 2012, s. 19–21]

Jednou z možností, které by nejvíce vyhovovaly stávající architektuře systému Aleph a systémům, které je potřeba zapojit, se jeví schéma na obrázku 2.3. Finální návrh struktur instalace však vyjde až z kompletních informací ohledně rozdělení jednotlivých knihoven a poboček a požadavků na jejich samostatnost a začlenění do skupin a hierarchie.

Obrázek 2.3: Možná architektura systémů MU při využití open source řešení Koha.

Robustnost a vysoká provozní spolehlivost systému

Tak robustní systém jako ILS pro MU může být náchylný k výpadkům, spravuje-li velké množství dat a dotazů. Tomu je potřeba zabránit nebo to alespoň omezit na minimum. V případě výpadku sítě či napájení je nutné systém obnovit ze zálohy, aniž by došlo k poruše konzistence či integrity dat.

Systém musí fungovat non-stop. Při problémech způsobených nějakou vstupní chybou nesmí tyto chyby způsobit výpadek systému nebo porušit integritu dat [Bartošek, 2001, s. 2] a tyto chyby/výjimky musí být korektně odchytávány a ošetřovány. S provozní spolehlivostí také souvisí výkon. Důležitým aspektem je jak rychlá odezva, tak rychlé zpracování velkého množství dat. O škálování systému se již psalo v kapitole 2.4.3 Systémové požadavky, avšak je potřeba myslet i na to, že neustále zvyšování nároků na výpočetní výkon také zvyšuje nároky na koncové stanice uživatelů [Bartošek, 2001, s. 2–3].

Koha také plně podporuje technologii PSGI/Plack, která slibuje zrychlení většiny každodenních úkonů. [**koha_3.22_released_2016**] PSGI je rozhraní mezi perlou aplikací a serverem, zatímco samotný Plack je perlou modulem a nástrojem, který obsahuje PSGI middleware, helpery a adaptéry pro web server. [PSGI/Plack, 2016]

Otevřenost systému

Systém musí být technicky připraven na to, aby mohl být napojen na další systémy využívané v rámci Masarykovy univerzity, tj. personální, ekonomický, studijní.

Celkově fakt, že Koha je open source systém, dává případnému napojování na další systémy velké možnosti, jelikož je možné do kódu zasahovat a přizpůsobovat si tak knihovni systém svým potřebám, aniž by knihovna musela žádat výrobce o novou funkcionalitu.

V případě, že jiná knihovna již tento krok podstoupila, je možné v rámci komunity tento kód implementovat i do forku (derivátu repozitáře) [Chacon, c2009, s. 29] té dané knihovny, tudíž není potřeba znovu vyvíjet software s ekvivalentní funkcionalitou nebo nesmyslně platit za již zaplacenou věc. Knihovna samozřejmě nemusí mít vlastní fork a může přispívat do upstreamu (zdrojový repozitář), odkud si Kohu vzala, tudíž sdílí novou funkcionalitu s komunitou.

V případě, že organizace má vlastní vývojáře, je rychlost vývoje OSS rychlá a relativně bezproblémová a navíc projde kód kontrolou nejen for-

mální (kód samotný), ale i věcnou (zacomponování do zbytku systému). OSS reaguje na požadavky uživatelů, kdežto proprietární software nabízí funkcionality na základě své strategie nebo obchodního modelu. Některé funkce tak díky vysokým nákladům nemusí být nikdy implementovány, výrobci se zkrátka nevyplatí. Pokud se mu tyto části funkcionality mají vyplatit vyvíjet, nasadí podle toho i jejich cenu. Výsledkem jsou služby, které si některé knihovny nemohou dovolit, což má vliv na jejich začlenění do kooperativních projektů nebo na kvalitu a rozsah poskytovaných služeb.

Bezpečnost systému

Bezpečnost systému lze uvažovat nejméně ze tří úhlů pohledu. První úroveň uvažuje bezpečnost v rámci přístupu do systému a jeho částí (autentizace). Druhá úroveň uvažuje bezpečnost týkající se pravomocí jednotlivých skupin uživatelů (autorizace). U těchto úrovní se dá mluvit jako o prevenci zneužití či poškození dat, ať už úmyslného nebo ne. Třetí úroveň lze uvažovat jako logovací neboli zaznamenávající chování v systému. Veškerá bezpečnost se týká aplikační vrstvy ISO/OSI [Kurose et al., 2014, s. 80–82] modelu počítačové sítě.

V Koha se připravuje balíčková podpora LetsEncrypt, takže bude poměrně snadné přejít na HTTPS. Pravidelně se řeší bezpečnostní aktualizace (minimálně 1x/měsíc). Hesla jsou šifrována pomocí Bcryptu.

Shibboleth

Napojení na open source federativní systém pro propojování identit Shibboleth je také možné a konfigurace je dostupná na wiki stránkách¹⁸ mezinárodní komunity.

Dokumentace

Jedním z požadavků byla dostupná plná dokumentace systému. Pro systém Koha je k dispozici:

- dokumentace systému¹⁹
- dokumentace k veškerým API a podporovaným protokolům²⁰

18. Konfigurace Shibbolethu pro Koha – https://wiki.koha-community.org/wiki/Shibboleth_Configuration

19. Dokumentace Koha – <https://koha-community.org/documentation/>

20. API a protokoly Koha – https://wiki.koha-community.org/wiki/APIs_and_protocols_supported_by_Koha

- český manuál ²¹

Externí aplikace knihoven

Následující externí aplikace knihoven lze řešit přímo knihovním systémem.

- **Dlouhodobé výpůjčky, které letos končí (KUK)** – toto by měla zvládnout pravidla výpůjček, ta se definují od obecných ke specialitám, buď podle typu dokumentu nebo kategorie čtenáře, nebo knihovny, upozornění pak chodí automaticky
- **Hromadná objednávka (KUK)** – možnost vytisknout více titulů do jednoho objednávkového formuláře, v tomto případě stačí nadefinovat design MU
- **Rozpočty** - přehled rozpočtů, čerpání financí (KUK)
- **Limity nákupů (KUK)**
- **Přehled fondů pro potřeby akreditací** – vygenerování přehledu počtu svazků knih/časopisů podle majetku fakulty a kolik z toho je ve volných výběrech (KUK), v systému Koha lze řešit jako statistiky na základě metadat
- **Kontrola řady čárových kódů** – při zpracování knih se občas ztratí čárový kód, je potřeba ho dohledat a obsadit (jeho číslo je zároveň přírůstkové číslo) (KUK)
- **Kontrola chyb (KUK)** – v Koha existuje celá řada chybových kontrol, které lze spouštět ručně nebo je automatizovat
- **Dopis hříšníků (KUK)**

2.4.4 Potřeby a požadavky katalogizace

Katalogizační modul Kohy samozřejmě podporuje správu digitálních informačních artefaktů a má i možnost vytvářet nové multimediální materiály. Modul disponuje přehledným katalogizačním editorem, který lze snadno editovat. Záznamy lze dotahovat přes Z39.50/SRU²².

21. Český manuál Koha – <http://www.knihovni-system-koha.cz/index.php/navody-a-vzdelavani/cesky-manual-systemu-koha>

22. Search/Retrieve via URL.

Přidat záznam MARC

☒ Zobrazit odkazy na dokumentaci polí formátu MARC ☒ Zobrazovat čísla polí

Uložit Hledat pomocí Z39.50/SRU Zrušit Změnit šablonu: Knihy RDA

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

300 ? - Fyzický popis

a Rozsah *

336 ? - Typ obsahu

2 Zdroj rdacontent

a Typ obsahu - termín zápis hudby

b Typ obsahu - kód ntm

337 ? - Typ média

2 Zdroj rdamedia

a Typ obsahu - termín počítač

b Typ obsahu - kód c

338 ? - Typ nosiče

2 Zdroj rdacarrier

a Typ nosiče - termín počítačový disk

b Typ nosiče - kód cd

Obrázek 2.4:
Katalogizační editor systému Koha²⁴.

Je možné vytvářet vlastní MARC šablony pro různé typy dokumentů. Položky, které se často opakují, či dlouhé seznamy možností je možné definovat do tzv. ověřených hodnot. Tyto ověřené hodnoty se pak zobrazí v šabloně v podobě roletek, ze kterých je možné vybírat.

Národní autority se v Koha dotahují přes Z39.50 (v knihovnách MU pomocí FTP²³). OAI harvester je pro Kohu ve fázi implementace.

Editor lze rozdělit do záložek 0–9, které definují rozsah polí, viz obrázek 2.4. Tyto záložky lze slovně pojmenovat nebo rozhraní zobrazovat jako celý záznam.

23. File Transfer Protocol - protokol pro transport dat.

24. Katalogizační editor systému Koha – <http://www.knihovni-system-koha.cz/index.php/projekty/podpora-rda>

Modifikační šablony MARCŠablona: Korekce SIGLY 910\$a **Akce pro tuto šablonu**

Změnit objednávku	Objednávka	Akce	Popis		
   	1	Odstranit pole 910	Ostraní všechna pole 910	Upravit	Odstranit
   	2	Upravit pole 910\$a hodnotou UOG505	Nastaví 910 \$a na hodnotu "UOG505"	Upravit	Odstranit

Obrázek 2.5: Hromadné úpravy záznamů v systému Koha.

Hromadné úpravy

Záznamy lze editovat také hromadně pomocí nástroje „Hromadné úpravy jednotek“, kde se nadefinují modifikační šablony, viz obrázek 2.5.

Co se katalogizace elektronických zdrojů týče, elektronické zdroje se katalogizují jako knihy, jen se použije jiná šablona. Rozdíl v záznamu je primárně v kódovaných údajích.

Podpora RDA

Hezkým příkladem, jak lze upravovat frontend za využití Javascriptu, je úprava bibliografických a autoritních šablon pro podporu RDA, kde jsou jednoduše vložena chybějící pole a možnost zobrazovat hodnoty, které lze do polí vložit.

Stahování bibliografických záznamů přes Z39.50

Koha podporuje protokol Z39.50 jako klient i jako server, to znamená, že dokáže stahovat záznamy například z Národní knihovny, Jednotné informační brány, Souborného katalogu, Moravské zemské knihovny a podobně, ale také povoluje jiným knihovnám stahovat své záznamy (například v rámci konsorcia).

Rejstříky

Koha umí pracovat s čímkoliv, co má povahu autority (korporace, věcné téma, místo, žánr) a také umí vytvořit řízený slovník čehokoli, co má pak povahu ověřených hodnot, které lze provázat s katalogizační šablonou.

Omezení práv

V Koha lze udělovat práva pro to, který personál má mít přístup k editaci jednotek a který k editaci záznamů. To znamená, že někteří zaměstnanci nemohou editovat záznam, ale mohou jenom změnit například čárový kód a podobně. Slouží k tomu komponenty `SubfieldsToUseWhenPrefill` a `SubfieldsToAllowForRestrictedEditing`.

Autoritní hesla

Výběr autoritních hesel je pro Kohu samozřejmostí. Možnost dohledat autoritu zobrazuje obrázek 2.6.

2.4.5 Potřeby a požadavky akvizice

Modul akvizice disponuje běžnými funkcemi, které jsou pro procesy akvizice v knihovných potřeba, to znamená, že Koha dokáže vytvářet dodavatele, aplikovat slevy, rozlišovat ceny s DPH a bez DPH a podobně. Tyto údaje tedy pomáhají při příjmu objednávky, kdy lze jednoduše zkontrolovat fakturu. Objednávku lze vyvářet jednoduše, a to vytvořením jednoho nebo více košíků, kde se pro každého dodavatele navolí jednotlivé položky objednávky. Záznamy těchto položek lze doplnit buď z vlastní databáze, nebo dotáhnout přes Z39.50 například z České národní bibliografie nebo Souborného katalogu.

Jedním z požadavků bylo, aby nový systém uměl evidovat adresy dodavatelů, IČ a DIČ, což pro Kohu není problém.

V systému Koha je také možné dohledat, kolik knih bylo koupeno a z jakých zakázek. Ke každému dodavateli jsou přiřazené objednávky. Když se uzavřou, je možné je exportovat do tabulkového formátu nebo do PDF. Ve vygenerované tabulce lze označovat, které položky objednávky v balíku dorazily, a tedy vidět, které položky nebyly pokryty. Takto se vytvoří seznam dokladů, ke kterým se přiloží naskenovaná faktura. Částky se odepíší z rozpočtů, které mohou mít různé složky a fondy. Koha sama sleduje vykrytí, má jednoduché predikce plnění a upozorňuje, když se přibližuje k vyčerpání částky nebo procentuální části. Příklad objednávky lze vidět na obrázku 2.7.

2.5 Dopad projektu na životní prostředí

Systém Koha je napsán v Perlu, neupovídaném stručném skriptovacím jazyce [Wall et al., 1997, s. v–ix], což má za následek také menší celkovou ve-

Výsledky vyhledávání autorit

Možnosti hledání

Typ autority: PERSO_NAME

Hledání podle hlavního záhlaví (pouze \$a): obsahuje Čapek, Karel,

Hledání podle hlavního záhlaví: obsahuje 1890-1938

Hledání podle všech záhlaví: obsahuje

Hledat v celém záznamu: obsahuje

Řadit podle: Záhlaví A-Z

Výsledky 1 po 1 z 1

Souhrn	Použito	Získat!	Další akce
<p>Osobní jméno: Čapek, Karel, 1890-1938 jk01021023 <i>použito pro/viz zde:</i> Capek, Karel, 1890-1938, o Qiapeike, Kalei'er, 1890-1938, o Chapekku, Kareru, 1890-1938, o Tchápek, Karel, 1890-1938, o Čapek, Karel, 1890-1938, o Čapekas, Karelas, 1890-1938, o Tšabik, Karl, 1890-1938, o Čchapčekchu, Kchalel, 1890-1938, o Plocek, Karel, 1890-1938, o Vašek, Karel, 1890-1938, o</p> <p>Další informace: Pro satirické články v týdeníku Nebojsa používal pseudonymy Plocek a Vašek. Další informace: Narozen 9.1.1890 v Malých Svatoňovicích u Trutnova, zemřel 25.12.1938 v Praze. PhDr., prozaik, žurnalista, dramatik, esejista, básník, autor knih pro děti, překladatel z francouzštiny, literární, výtvarný a divadelní kritik, estetik, filosof, filmový libretista.</p>	144 krát	vybrat	Upravit autoritu

Obrázek 2.6: Výsledky vyhledávání autorit v Koha.

Objednávky

☐ Ukázat všechny detaily

Zobrazuje se 1 po 2 z 2 (vybráno z 126 celkových záznamů)

Zobrazit záznamy 20

Hledat šíř

První

Předchozí

Další

Poslední

Č.	Objednávka	Všechné daně z doporučené ceny.	cena v ecost s daní	ks	Celkem včetně daně (CZK)	DPH %	DPH	Fond
6186	(přijata) Šťastné až navěky : od Deveraux, Jude, - 9788026902584 , Vydání první Předloženo od: Štanclová, Jitka (návrh #1275) [Interní poznámka:] [Přidat poznámku k dodavateli]	369,00	224,76	1	224,76	10,00	20,43	Město 2016
6187	(přijata) Šťastné až navěky : od Deveraux, Jude, - 9788026902584 , Vydání první Předloženo od: Štanclová, Jitka (návrh #1275) [Interní poznámka:] [Přidat poznámku k dodavateli]	369,00	224,76	1	224,76	10,00	20,43	Město 2016
	Celkem (DPH 21,00)			5	475,51		82,52	
	Celkem (DPH 10,00)			121	21 489,38		953,67	
	Celkem (CZK)			126	21 964,89		036,19	

Zobrazuje se 1 po 2 z 2 (vybráno z 126 celkových záznamů)

První

Předchozí

Další

Poslední

** Seznam dodavatelů již zahrnuje daně.

Obrázek 2.7: Příklad objednávky v systému Koha.

likost zdrojového kódu. To vede k menší náročnosti na zpracování na straně serverů a menší energetickou zátěží, tudíž lze tvrdit, že více šetří životní prostředí. Jak tvrdí motto jQuery, který využívá Koha i VuFind: „*Write less, do more*“. [jQuery, 2016]

2.6 Finanční plán a ekonomická analýza projektu

Při řešení finanční otázky projektu je potřeba myslet zejména na to, že finance ušetřené na koupi nebo podporu systému bude nutné vložit do mezd personálu, který bude migraci provádět. Tento projekt bude realizován několik měsíců a v každé etapě bude potřeba jiné skupiny lidí. Tyto lidské zdroje však budou v plném nasazení potřeba jen ze začátku, kdy se bude migrovat a pak systém kustomizovat. Poté náklady na pracovní skupiny klesnou na potřebnou systémovou podporu, která se bude starat o chod a správu systému.

Ve chvílích, kdy bude potřeba psát nové funkce či upravovat ty stávající, je vhodné je konzultovat s komunitou. To z toho důvodu, že bude-li mít o funkcionalitu zájem více institucí, mohou se náklady rozdělit mezi zájemce v komunitě, a to jak finanční, tak i ty lidské.

2.7 Hodnocení efektivity a udržitelnosti projektu

Celé hodnocení efektivity a udržitelnosti projektu ve velké míře závisí na tom, jak se případný objednatel (v tomto případě MU) postaví k výsledkům SWOT analýzy, a jak využije silné stránky a jak se vypořádá se slabými stránkami projektu. Následující SWOT analýza byla prováděná v průběhu 6 měsíců a probíhala současně s průzkumem mapování knihovních procesů v MU. Hlavním předmětem analýzy byla migrace na open source systém Koha. Analýza byla prováděna jako instalace nové Kohy, vytvoření instancí a následného dohledávání externí podpory, rozhovorů s knihovníky a systémovými knihovníky MU, Ústavem výpočetní techniky a knihovnami, které migrací prošly buď samostatně nebo s využitím externí komerční podpory. Analýza je zpracována ke dni 07. 03. 2015 a její životnost se odhaduje na 5 let (v případě její další revize).

Udržitelnost projektu, který by byl zrealizován, je závislá na mnoha faktorech. Jedním, a zároveň tím nejzásadnějším, je způsob vývoje a udržování systému. Systém je totiž možné provozovat tak, že se vyklonuje²⁵ vzdálený

25. Pořídí kopie.

Silné stránky (S) <ul style="list-style-type: none"> • open source • webový klient systému • nastavení systému „na míru“ potřeb dané knihovny • úspora nákladů na pořízení a provoz systému (sdílení nákladů na vývoj, provoz) • žádný vendor lock-in 	Slabé stránky (W) <ul style="list-style-type: none"> • nelze srovnat s jinou migrací v rámci ČR v posledních letech • nutnost dopsat chybějící funkcionalitu • nutnost upravit moduly k potřebám knihoven • obava o zvládnutí přechodu a údržby systému svépomocí
Příležitosti (O) <ul style="list-style-type: none"> • možnost centralizovat služby pro uživatele, discovery systém a OPAC • možnost zapojení se do komunity • možnost zapojit studenty do tvorby chybějící funkcionality nebo možnost vytvořit předmět s praktickým výstupem zaměřený na vývoj open source softwaru na vybraných projektech • komplexnější pochopení procesů v knihovně knihovnický • vytvoření nové úrovně a formy spolupráce mezi knihovnami • součásti přechodu lze optimalizovat procesy v knihovnách 	Hrozby (T) <ul style="list-style-type: none"> • neochota zaměstnanců učit se pracovat s novým systémem • možnost, že se projeví neznalost problematiky v oboru knihovnictví jeho zaměstnanci • možnost nedokončení migrace v případě nepevného vedení všech etap celého procesu

Tabulka 2.7: SWOT analýza projektu migrace na open source systém Koha v knihovnách MU.

Koha repozitář z upstreamu²⁶, do kterého v budoucnu bude možné jednoduše stahovat²⁷ aktualizace z upstreamu. Druhá cesta je vytvořit kopii vzdáleného repozitáře a vývoj dělat v rámci svého forku. To s sebou nese jak výhody, tak i nevýhody. Hlavní výhodou je, že změny, které se udělají ve forku, nebude nutné procházet zdlouhavým code review na straně Kohy komunity, což má za následek i to, že MU nebude závislá na tom, zda novou funkcionalitu komunita zařadí do standardního balíčku v master větvi²⁸ repozitáře. Tento krok však může MU využít, bude-li se jednat o nějakou všeobecnou univerzální funkcionalitu.

Bude-li to lokální záležitost, může to provozovat ve svém forku a o nic se nestarat. Tato varianta se jeví jako nejvhodnější, ale je potřeba počítat s tím, že bude-li chtít MU stahovat aktualizace z upstreamu, mohou nastat konflikty v kódu, které bude potřeba řešit ve smyslu slučování²⁹ dvou rozdílných verzí souboru. Třetí cesta je pak, že MU naklonuje Kohu repozitář, který již nebude slučován s upstreamem, tedy úplně se odřízne od upstreamu. Toto řešení však není vhodné kvůli budoucí správě systému v případě, kdy by MU chtěla externí pomoc a verze Kohy a upstreamu by se hodně lišila.

2.8 Analýza a řízení rizik

V průběhu provádění všech etap a hlavně po celkovém ukončení realizace je potřeba mít možnost poskytnutí zpětné vazby a fungující komunikaci v celém konsorciu. V kterékoliv z etap realizace projektu mohou nastat problémy, které je vhodné řešit co nejdříve, aby nedošlo k dalším komplikacím. Celá realizace stojí a padá také na vedení, a proto je nutné, aby v případě problémů vedení tyto problémy diskutovalo a řešilo.

Může nastat situace, kdy se změni směřování ústavu a open source již nebude hlavní myšlenkou dne. V tom případě se při nejhorším ztratí čas a úsilí věnované projektu (s tím spojené i mzdové náklady). Knihovny však nebudou jinak zasaženy a budou fungovat stávajícím způsobem. Je vhodné migraci, respektive implementaci nového systému, provádět na testovacích serverech a data importovat do testovacích databází, aby se zabránilo případným nechtěným kolizím.

26. Zdrojový repozitář verzovacího systému.

27. Stahovat – pullovat nové verze dat z repozitáře. Opakem pullu je push, kdy se do repozitáře vkládají nové verze dat.

28. Hlavní větev v repozitáři verzovacího systému Git.

29. Situace, kdy je potřeba spojit 2 verze souboru, se nazývá merge.

Další riziko představuje fakt, že problémy, které MU měla při stávajícím systému, přetrvávají i po migraci na Kohu. V tom případě problém nebyl knihovní systém, ale špatná komunikace, nastavení nebo procesy.

Rizikem může být i to, že nový systém přinese mnoho změn, které se v tak konzervativním prostředí, jakým je knihovnictví, těžko uplatňují. V tomto případě je dobré věnovat náležitou pozornost plánu přechodu a školení. To by se nemělo týkat jen nového systému jako takového, ale i jednotlivým procesům v knihovně.

Finanční riziko zase představuje neušetření financí (alespoň na začátku) při migraci na open source. Důvodem může být využití ušetřených prostředků na mzdách pracovníků, kteří budou nový systém upravovat a nastavovat.

Riziko může také nastat v době, kdy budou knihovníci muset vývojářům a systémovým knihovníkům definovat, jak má která služba fungovat nebo jak se mají data interpretovat. Může se stát, že to ve skutečnosti nebudou vědět. Je proto potřeba pečlivě vybrat pracovní skupinu s co nejvyšší možnou odborností a praktickou zkušeností.

Další riziko je zhroucení projektu ve formě nedostatečného vedení zaměstnanců. Nebudou-li zaměstnanci řízení, celý projekt se může časově i finančně protáhnout nebo se dokonce zhroutit.

Závěr

Knihovní systém by měl být systémem, který pomáhá knihovníkům v poskytování kvalitních služeb svým uživatelům – čtenářům. Ten je však kvůli neustále se měnícím potřebám uživatele potřeba upravovat. Jednou z možností, jak toho dosáhnout, je pomocí využití open source přístupu. Migrace na open source knihovní systém s sebou přináší velké změny. V první řadě jsou to politické a právní otázky určující směr a možnosti, na které navazuje financování. Situace, kdy je správce knihovního systému bezmocně odkázán na podporu poskytovatele (vendor lock-in), se náhle změní, je-li možné přelévat investiční a mzdové náklady instituce. Jak píše RNDr. Miroslav Bartošek, CSc.: *„Knihovní systém nesmí mít podobu ‚černé skříňky‘, do které správce ‚nevidí‘ dostatečně hluboko a je s každým nestandardním zásahem a požadavkem odkázán na milost či nemilost dodavatele systému.“* [Bartošek, 2001, s. 3] Jsem přesvědčen, že migrace na open source knihovní systém Koha nejen v tomto pomůže. Je třeba si ale uvědomit, že ne všechny problémy lze řešit knihovním systémem, ale že je potřeba upravovat samotné procesy, ve kterých k problémům dochází. Nakonec je to vždy lidský faktor, který je na vstupu i na výstupu každého systému.

Kromě knihovních procesů a systému, který je spravuje, lze vylepšovat tzv. frontend, tedy služby poskytované uživatelům-čtenářům. Toho lze dosáhnout správně navrženým designem služeb, přívětivým přístupem a také jednoduchým, přehledným prostředím, které musí být přístupné, použitelné, dostupné, nalezitelné, důvěryhodné, smysluplné a nejlépe i vytvářející vazbu se čtenářem. Uživatel by měl mít radost při interakci s rozhraním, které ho naopak nesmí (příliš) nutit přemýšlet. Příkladem těchto vlastností může být centralizace discovery služeb a OPACu. Jak práce popisuje, VuFind se zdá být vhodným systémem, který je této centralizace schopen. Navíc má VuFind velkou oblíbenost a podporu ve světě. Na VuFindu byly také prováděny uživatelská testování v rámci vývoje Centrálního portálu knihoven, z čehož se dá vycházet a inspirovat se při implementaci systému pro knihovny Masarykovy univerzity. Rozhraní a celkový uživatelský prožitek lze elegantně upravovat pomocí nejnovějších webových technologií (HTML5, CSS3, jQuery) a uzpůsobovat tak frontend moderní době a požadavkům uživatelů. Toto webové řešení je také vhodné nejen z hlediska přístupnosti služeb (pomocí WAI-ARIA³⁰ a Bootstrapu) pro handicapované

30. Web Accessibility Initiative Accessible Rich Internet Applications Suite – <https://www.w3.org/WAI/intro/aria>

uživatelé, ale také z hlediska budoucího inteligentního prohledávání sémantického webu (minimálně za využití mikroformátu RDFa a HTML5).

Samotný proces migrace s sebou nese nejen výhody, ale také rizika, které je potřeba řídit a minimalizovat tak hrozby, které z něj vyplývají. Projekt je svým rozsahem a složitostí nutné rozdělit na menší, jednodušší části (etapy). V těchto etapách musí projektový manager řídit jak lidské, tak i materiální zdroje tak, aby byly co nejefektivněji využity. Je potřeba myslet na to, že projektový manager nebo leader je osoba, která bude spojovat jednotlivé pracovní skupiny projektu. Musí být také komunikačním centrem, kterému lze při realizaci projektu poskytovat zpětnou vazbu, a zároveň být připraven na tlak ze strany prodejců komerčních systémů.

Problémy byly, jsou a budou, avšak s přátelskou pomocí komunity a odhodlaným projektovým managerem je lze zvládnout. Jak práce dokazuje na příkladech zahraničních knihoven a univerzit, které již migraci podstoupili, přechod z komerčního systému Aleph na Kohu možný je, avšak je nutné sestavit podrobnější harmonogram realizace a detailně rozpracovat (hlavně sdílení uživatelů a MVS modul), jak se budou řešit jednotlivé kroky migrace, což je svým rozsahem možné rozpracovat v další diplomové práci. Výstupem teoretické části by pak mohl být harmonogram realizace projektu, zatímco praktická část by nabízela konkrétní, nejen softwarová řešení všech problémů, které je nutné vyřešit pro úspěšnou migraci knihoven MU na open source systém Koha.

Appendix

V případě zájmu o migraci na systém Koha je možné využít pomoci komunity, ať už české³¹ nebo mezinárodní³², nebo také komerční podpory³³. Sledovat dění v české Koha komunitě lze také na facebookových stránkách³⁴ komunity a na wiki stránkách Githubu³⁵. Otázky k problematice je možné klást do českého chatu³⁶ na Gitteru nebo se zeptat kterékoli knihovny³⁷, která migraci podstoupila. Vhodné médium ke komunikaci problémů anebo jiných informací je také mailing list Koha.

31. Česká Koha komunita – <http://www.koha.cz/>

32. Mezinárodní Koha komunita – <https://koha-community.org/>

33. Komerční podpora Koha – <http://www.koha-v-knihovne.cz/>

34. Facebook Koha – <https://www.facebook.com/kohaCZ/>

35. Wiki stránky Koha – <https://github.com/open-source-knihovna/KohaCZ/wiki>

36. Koha e-mail Chat – <https://gitter.im/open-source-knihovna/KohaCZ>

37. Seznam knihoven, které v ČR používají systém Koha v běžném provozu – <https://github.com/open-source-knihovna/KohaCZ/wiki/Seznam-knihoven,-kter%C3%A9-v-%C4%8CR-pou%C5%BE%C3%ADvaj%C3%AD-syst%C3%A9m-Koha-v-b%C4%9B%C5%BE%C3%A9m-provozu>

Seznam literatury

- [1] Aktivita. *Koncepce.knihovna.cz: Trendy českého knihovnictví online* [online]. 2016 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: <http://koncepce.knihovna.cz/aktivita/>
- [2] BARTOŠEK, Miroslav. Aleph: nový knihovní systém pro MU. *Zprávy ÚVT MU* [online]. 2002, **XIII**(2), 6-10 [cit. 2016-04-19]. ISSN 1212-0901. Dostupné z: http://ics.muni.cz/bulletin/clanky_tisk/263.pdf
- [3] BARTOŠEK, Miroslav. Systémový pohled na výběr knihovního systému nové generace a „finský model“. In: *Automatizace knihovních procesů, 8. ročník* [online]. Liberec, 2001, s. 1-8 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://knihovnice.civ.cvut.cz/akp/clanky/04.pdf>
- [4] BILAL, Dania. *Library automation: core concepts and practical systems analysis*. 3rd ed. Santa Barbara: Libraries Unlimited, c2014. ISBN 9781591589228.
- [5] BREEDING, Marshall. *Cloud computing for libraries*. 1st pub. London: Facet Publishing, 2012. Tech set. ISBN 9781856048477.
- [6] CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy*. 2. přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1037-5.
- [7] COHEN ARAZI, Tomas. Koha 3.22 released. In: *KOHA* [online]. 2015 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <https://koha-community.org/koha-3-22-released/>
- [8] COUFALOVÁ, Jindřiška, Karolína KOŠTÁLOVÁ a Hana NEMEŠKALOVÁ. *Katalogy nové generace: analýza vybraných systémů z pohledu uživatele*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2009. ISBN 9788070505793.
- [9] DENÁR, Michal. Otevřené knihovní systémy v českých knihovnách. *IT-lib. Informačné technológie a knižnice*. 2015a, **2015**(3), 10-14. ISSN 1335-793X. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/buxus/docs/10_Otevrene%20knihovni.pdf

[10] DENÁR, Michal. *Implementace otevřeného knihovního systému Koha v teorii a praxi* [online]. Brno, 2015b [cit. 2016-04-22].

Dostupné z:

<http://theses.cz/id/b2ee6n/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce PhDr. Martin Krčál, DiS.

[11] DILHOFOVÁ, Adéla, Monika KRATOCHVÍLOVÁ a Jan LIDMILA. *Příručka pro knihovníky veřejných knihoven*. Vyd. 1.

Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2013. ISBN 9788070511992.

[12] FAY, Robin M a Michael P SAUERS. *Semantic web technologies and social searching for librarians*. 1st pub. London: Facet Publishing, 2012. Tech set. ISBN 9781856048422.

[13] FOGEL, Karl. *Tvorba open source softwaru: jak řídit úspěšný projekt svobodného softwaru*. Praha: CZ.NIC, 2012. CZ.NIC. ISBN 9788090424852.

[14] FOTR, Jiří. *Podnikatelský plán a investiční rozhodování*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1995. ISBN 808562320X.

[15] GAFF, B. M. a G. J. PLOUSSIOS. Open Source Software. *Computer* [online]. 2012, 45(6), 9-11 [cit. 2016-04-22]. ISSN 0018-9162.

Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1109/MC.2012.213>

[16] HOGAN, Brian P. *HTML5 a CSS3: výukový kurz webového vývojáře*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 9788025135761.

[17] CHACON, Scott. *Pro Git*. Praha: CZ.NIC, c2009. CZ.NIC. ISBN 9788090424814.

[18] *jQuery* [online]. 2016 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: <https://jquery.com/>

[19] *jQuery: kuchařka programátora*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2010. ISBN 9788025131527.

[20] KOHA KOMUNITA. *Mailing list for discussion of the Koha library system*. 2016. Dostupné z:

<http://comments.gmane.org/gmane.comp.misc.koha/40306>

- [21] KUROSE, James F a Keith W ROSS. *Počítačové sítě*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2014. ISBN 9788025138250.
- [22] LIU, C. Y., K. C. LAI, Y. F. LEE, Y. C. LIN a M. R. SHIE. Vertical/Horizontal Resource Scaling Mechanism for Federated Clouds. In: *2014 International Conference on Information Science and Applications (ICISA)* [online]. 2014, s. 1-4 [cit. 2016-04-22]. ISSN 2162-9048. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1109/ICISA.2014.6847479>
- [23] MCLEAN, Allen. Open-Source Software. *Canadian Journal of Nursing Informatics* [online]. Vancouver: Canadian Journal of Nursing Informatics, Editor in Chief June Kaminski, 2015, 10(3) [cit. 2016-04-19]. ISSN 1718-9438. Dostupné z: <http://ezproxy.techlib.cz/login?url=http://search.proquest.com.ezproxy.techlib.cz/docview/1753599175?accountid=119841>
- [24] MĚSTSKÁ KNIHOVNA V PRAZE. *Smlouva o dílo*. 2015. Dostupné z: <https://www.mlp.cz/cz/dokumenty/?act=get&check=9b18dec2472b8a72ebb2eec7adab1e0&id=1659&noinc=1>
- [25] MÜLLER, Ralf a Rodney TURNER. Leadership competency profiles of successful project managers. *International Journal of Project Management* [online]. 2010, 28(5), 437-448 [cit. 2016-04-22]. ISSN 0263-7863. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0263786309000970>
- [26] PODEŠVOVÁ, Veronika. *Studie proveditelnosti* [online]. Brno, 2010 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/253862/esf__a2/. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
- [27] PSGI/Plack. *PSGI/Plack - Perl Superglue for Web Frameworks and Web Servers* [online]. 2016 [cit. 2016-04-19]. Dostupné z: <http://plackperl.org/>
- [28] ROSENAU, Milton D. *Řízení projektů*. Vyd. 1. Praha: Computer Press, 2000. Business books (Computer Press). ISBN 8072262181.
- [29] ŘEHÁČEK, Petr. *Projektové řízení podle PMI*. 1. vyd. Praha: Ekopress, 2013. ISBN 9788086929903.

[30] ŘEZÁČ, Jan. *Web ostrý jako břitva: návrh fungujícího webu pro webdesignery a zadavatele projektů*. Vyd. 1. Jihlava: Baroque Partners, 2014. ISBN 9788087923016.

[31] SERAFINI, Alfredo. *Apache Solr Beginner's Guide* [online]. Birmingham: Packt Publishing, 2013 [cit. 2016-04-22]. ISBN 9781782162520. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=680715&lang=cs&site=ehost-live>

[32] SCHMIDT, Aaron a Amanda ETCHES. *User experience (UX) design for libraries*. 1st pub. London: Facet Publishing, 2012. Tech set. ISBN 9781856048439.

[33] SIEBER, Patrik. MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Studie proveditelnosti (Feasibility Study): metodická příručka*. 1.4. 2004. Dostupné z: <http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/c4772855-8ffc-4036-97fc-2d7caa1ad86e/1136372156-zpracov-n-studie-proveditelnosti>

[34] SINGH, Vandana. Experiences of Migrating to an OpenSource Integrated Library System. *Information Technology & Libraries* [online]. 2013, 32(1), 36-53 [cit. 2015-11-08]. ISSN 0730-9295. Dostupné z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=lls&AN=89093583&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

[35] WALL, Larry, Tom CHRISTIANSEN a Randal L SCHWARTZ. *Programování v jazyce Perl*. Vyd. 1. Praha: Computer Press, 1997. ISBN 8085896958.

[36] ŽABIČKOVÁ, Petra. Nejrozšířenější open source knihovní systémy a jejich použitelnost. *Duha* [online]. 2014, 28(1) [cit. 2016-04-19]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/nejrozsirenejsi-open-source-knihovni-systemy-jejich-pouzitelnost>

Seznam tabulek

- 2.1 Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Přípravná fáze 17
- 2.2 Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Předimplementační fáze 18
- 2.3 Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Implementační fáze 18
- 2.4 Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Testovací fáze 19
- 2.5 Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Post-implementační fáze 19
- 2.6 Rozdělení pracovních skupin v procesu realizace projektu – Post-projektová fáze 19
- 2.7 SWOT analýza projektu migrace na open source systém Koha v knihovnách MU. 46

Seznam obrázků

- 1.1 Důsledky trojimperativu. 3
- 1.2 Vzájemné závislosti v procesu řízení projektu. 5
- 2.1 Schéma propojení jednotlivých částí systému Aleph na MU. 23
- 2.2 Výpůjčky čtenáře v systému Koha. 30
- 2.3 Možná architektura systémů MU při využití open source řešení Koha. 36
- 2.4 40
- 2.5 Hromadné úpravy záznamů v systému Koha. 41
- 2.6 Výsledky vyhledávání autorit v Koha. 43
- 2.7 Příklad objednávky v systému Koha. 44

Seznam příloh

Příloha 1: Projekt bakalářské diplomové práce

Příloha 1: Projekt bakalářské diplomové práce

Kabinet informačních studií a knihovnictví	Akademický rok:	2015/2016
--	-----------------	-----------

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení	Martin Kravec
UČO	428724
Imatrikulační ročník	2013
Kontaktní údaje	428724@mail.muni.cz

Název tématu:
Studie proveditelnosti implementace open source integrovaného knihovního systému Koha v knihovnách Masarykovy univerzity

Název tématu anglicky:
Feasibility Study of migration to open source integrated library system Koha in libraries of Masaryk University

Osnova (jako příloha)

1. Popis problému, který bude v práci řešen
2. Současný stav řešené problematiky
3. Cíl diplomové práce
4. Metody zpracování diplomové práce
5. Základní odborná literatura

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Michal Denár
Vyjádření vedoucí/vedoucího práce:
Souhlasím s vedením diplomové práce. Podpis: Datum:

Podpis diplomanta:
Podpis: Datum:

Popis problému, který bude v práci řešen

Bakalářská diplomová práce se bude zabývat studií proveditelnosti implementace open source integrovaného knihovního systému Koha v knihovnách Masarykovy univerzity. Aktuálnost problematiky tkví v tom, že společnost Ex Libris, která vyvíjí knihovní systém Aleph, přestává tomuto produktu poskytovat podporu a zároveň vytváří produkt jiný, jenž však funguje výhradně v cloudu. Mimo fakt, že data již nebudou ukládána lokálně, to znamená, že knihovny budou mít menší možnosti úprav a rozšíření své instance systému. Tyto problémy by pak měla vyřešit právě migrace na knihovní systém Koha. Další důvod podporující migraci je fakt, že knihovny platí milionové částky za podporu stávajícího systému, což je oproti open source systémům markantní rozdíl, který lze investovat do smysluplnějších věcí spojených s cíli knihoven, jakožto vzdělávacími, informačními a kulturními institucemi.

Současný stav řešené problematiky

Problém se týká veškerých knihoven, jak tuzemských, tak zahraničních, které mají jako knihovní systém Aleph a jež hledají systémy vhodné pro přechod.

V současné době neexistuje žádná použitelná studie proveditelnosti v prostředí českých knihoven, nebo českých akademických knihoven, která by se této problematice týkala. Existují jenom krátká shrnutí, prezentace a dokumenty sepsané zahraničními knihovnami, které samy migrovaly

z Alephu na Kohu. Tyto informační artefakty sami o sobě nemají žádnou přidanou hodnotu. Většinou porovnávají dvě věci, které se jmenují v obou systémech stejně, ale prakticky se jedná o odlišné věci. Tabulky tedy srovnávají systémy pouze povrchně, buď podle názvů, nebo podle funkcí (má nebo nemá), aniž by braly v potaz to, že každá funkce je implementačně na jiné úrovni. Z těchto artefaktů si lze vzít maximálně výsledek.

Jako vhodné práce, týkající se migrace lze považovat diplomovou práci Michala Denára, která se kompletně zabývá migrací na systém Koha ze systému Clavius, případně práci Aleny Paulusové, která probírá přípravnou fázi implementace knihovního systému Koha v Knihovně Na Křižovatce.

Cíl diplomové práce

Cílem této práce je zejména provést studii proveditelnosti, která určí, zda je možná migrace z knihovního systému Aleph na open source integrovaný knihovní systém Koha. Součástí studie proveditelnosti bude jak finanční plán, tak i hodnocení efektivity a udržitelnosti projektu, definice možných rizik a navržené způsoby jejich řízení a minimalizace. Technologické řešení pak poukáže na případné možnosti řešení problémů a konfliktů při migraci, ukáže-li studie, že je migrace proveditelná. Rozsah míry zkoumání jednotlivých detailů značně omezuje obvyklý

rozsah bakalářské práce, ale pokusím se věnovat především těm nejzásadnějším oblastem, jako je cirkulace dokumentů, katalogizace, akvizice a propojení s dalšími systémy.

Metody zpracování diplomové práce

Teoretická část bude vycházet zejména z šetření ohledně procesů provedených na místě, které se budou provádět formou rozhovorů a stínování na straně knihoven Masarykovy Univerzity a na straně knihoven, které už systém Koha úspěšně implementovaly, a z porovnávání dokumentací a manuálů jednotlivých částí systémů Aleph a Koha, na základě čehož bude možné určit proveditelnost implementace. Rozhovory budou prováděny vždy s relevantními osobami, které rozumí a pracují s konkrétním knihovním procesem (akvizice, katalogizace, cirkulace, atd.). Tato část se bude věnovat také finanční stránce problému, udržitelnosti projektu, hodnocení efektivity, harmonogramu, etapám projektu a analýze trhu.

Praktická část bude koncipována jako praktické ukázky vybraných kroků při řešení celkového problému, který uvádí teoretická část.

Základní odborná literatura

1. A structured approach to Enterprise Risk Management (ERM) and the requirements of ISO 31000

AIRMIC, ALARM, IRM. *A structured approach to Enterprise Risk Management (ERM) and the requirements of ISO 31000*. 2010 [cit. 2015-11-08], 18 s. Dostupné také z: https://www.theirm.org/media/886062/ISO3100_doc.pdf

Principy a procesy risk managementu.

2. Implementace otevřeného knihovního systému Koha v teorii a praxi

DENÁR, Michal. *Implementace otevřeného knihovního systému Koha v teorii a praxi* [online]. Brno, 2015 [cit. 2015-10-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Martin Krčál, DiS.. Dostupné z: <http://theses.cz/id/b2ee6n>

Diplomová práce se věnuje návrhům obecné metodologie, která by měla pomoci knihovnám při migraci na otevřené knihovní systémy. Práce obsahuje příklady z praxe.

3. Koha 3.22 Manuál

ENGARD, Nicole C. BYWATER SOLUTIONS/BIBLIBRE. *Koha 3.22 Manual* [online]. 1. 2015 [cit. 2015-10-28]. Dostupné z: <http://translate.koha-community.org/manual/master/en/html-desktop/>

Tento elektronický zdroj slouží jako jeden z hlavních zdrojů, jelikož popisuje jednotlivé prvky a vazby open source integrovaného knihovního systému Koha. Dokument popisuje vše od uživatelského prostředí až po jednotlivé moduly napsané v Perlu.

4. Aleph 22 Extended Topologies

EX LIBRIS LIMITED. *Aleph 22 Extended Topologies: Version 22*. 2014 [cit. 2015-10-28].

Tento manuál popisuje typologii knihovního systému Aleph. Graficky znázorňuje, jak jsou propojené jednotlivé části systému - apache servery, aplikační servery, dedikované servery a databázové servery.

5. List of Oracle Tables

EX LIBRIS LIMITED. *List of Oracle Tables: Version 22*. 2014 [cit. 2015-10-28]. Aleph overview.

Tato dokumentace představuje seznam veškerých databázových tabulek založených na systému Oracle. Tento dokument je jedním z nejvíce hodnotných zdrojů pro sestavení studie proveditelnosti při migraci ze systému Aleph.

6. Staff User's Guide

EX LIBRIS LIMITED. *Staff User's Guide: Version 22*. 2014 [cit. 2015-10-28]. Aleph overview.

Návod na 88 stranách reprezentuje neméně důležitou složku systému, na kterou je potřeba brát ohled - uživatelské rozhraní. Návod je doplněn o grafické ukázky momentálně nejnovější verze systému.

7. System Administrator's Guide - System Overview

EX LIBRIS LIMITED. *System Administrator's Guide - System Overview: Version 22* [cit. 2015-10-28]. 2014. Aleph overview.

Dokument popisuje architekturu knihovního systému Aleph ze systémového hlediska. Vysvětluje jak Aleph funguje a jak je celý systém obsluhován.

8. Perceptions of LIS Professionals on Open Source Integrated Library System and Adoptability of Koha over LibSys in India

GIREESH, Kumar T. K. a M. JAYAPRADEEP. Perceptions of LIS Professionals on Open Source Integrated Library System and Adoptability of Koha over LibSys in India. *International Journal of Information Dissemination & Technology* [online]. 2015, 5(2): 100-105 [cit. 2015-11-08]. ISSN 22295984. Dostupné z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=lls&AN=108893160&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

Tato studie analyzuje jak profesionálové z oboru informačních věd a knihovnictví vnímají Kohu jako reprezentativní open source automatizovaný knihovní systém oproti komerčnímu knihovnímu systému LibSys. Studie nabízí doporučení k adaptaci free open source softwaru napříč knihovnami v Indii.

9. MARC 21 format for bibliografic data

LIBRARY OF CONGRESS. *MARC 21 format for bibliografic data* [online]. 2014 [cit. 2015-02-08]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/>

Struktura standardizovaného formátu MARC 21.

10. Přípravná fáze implementace knihovního systému Koha v Knihovně Na Křižovatce

PAULUSOVÁ, Alena. *Přípravná fáze implementace knihovního systému Koha v Knihovně Na Křižovatce* [online]. Brno, 2015 [cit. 2015-10-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Martin Krčál, DiS.. Dostupné z: <http://theses.cz/id/kss4dt/>

Tato práce prezentuje kroky, kterými by měla knihovna projít před implementací a hodnotí celý proces implementace a provozu po půl roce používání.

11. Studie proveditelnosti

PODEŠVOVÁ, Veronika. *Studie proveditelnosti* [online]. Brno, 2010 [cit. 2015-10-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.. Dostupné z: <http://theses.cz/id/1yugmy/>

Bakalářská diplomová práce popisuje co to je, co má obsahovat a jak se správně provádí studie proveditelnosti, která studuje projekt z hlediska ekonomicko-technického.

12. Adoption of Open Source Software in India.

CHANDEL, Sunil Singh a Subhash KHODE. Adoption of Open Source Software in India. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology* [online]. 2015 [cit. 2015-11-08], 35(1): 30-40. ISSN 09740643. Dostupné z:

<http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=lls&AN=100723484&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

Studie popisuje adaptaci open source softwaru ve více než 90 knihovnách napříč Indií.

13. Rozumné náklady

SIEBER, Patrik. MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Studie proveditelnosti (Feasibility Study): metodická příručka*. 1.4. 2004 [cit. 2015-11-08], 43 s. Dostupné také z:

<http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/c4772855-8ffc-4036-97fc-2d7caa1ad86e/1136372156-zpracov-n-studie-proveditelnosti>

Metodická příručka se zabývá kompletní charakteristikou studie proveditelnosti.

14. Koha 3 library management system: install, configure, and maintain your Koha installation with this easy-to-follow guide

SIROHI, Savitra a Amit GUPTA. *Koha 3 library management system: install, configure, and maintain your Koha installation with this easy-to-follow guide* [online]. Birmingham, U.K.: Packt Pub., 2010 [cit. 2015-11-08], 269 s. ISBN 978-1-849510-82-0.

Klasická příručka s množstvím jasných instrukcí a příkladů kódů. Jedna instance systému Koha je zde popsána za použití různých architektonických možností.

15. Experiences of Migrating to an OpenSource Integrated Library System

SINGH, Vandana. Experiences of Migrating to an OpenSource Integrated Library System. *Information Technology & Libraries* [online]. 1. (32): 36-53 [cit. 2015-11-08]. ISSN 07309295. Dostupné z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=lls&AN=89093583&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

V článku se nacházejí návody a best practices pro každou část procesu migrace na open source integrované knihovní systémy. Návody jsou založené na rozhovorech s dvaceti knihovníky, kteří tento proces podstoupili.

16. Metody vzdělávání knihovníků v open source knihovním systému KOHA

VANČUROVÁ, Šárka. *Metody vzdělávání knihovníků v open source knihovním systému KOHA* [online]. Brno, 2015 [cit. 2015-10-28]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Martin Krčál, DiS.. Dostupné z: <http://theses.cz/id/05q849>

Bakalářská práce představuje možnosti vzdělávání v oblasti knihovního systému Koha. Tato práce je vhodná zejména pro knihovníky, kteří budou migrovat ze systému Aleph na systém Koha.